

ΜΕΛΕΤΑΙ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ
ΕΝ Τῷ ΒΥΖΑΝΤΙΝῷ ΚΡΑΤΕΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η PARTITIO ROMANIÆ

Μετὰ τὸ ὑπὲρ τῶν Βενετῶν χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ', τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὸ ἀντικείμενον τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς παρουσίας μελέτης¹, ἡ Partitio Romaniæ κατέχει πρωτεύουσαν θέσιν ὡς πηγὴ, διαφωτίζουσα τὸ σύστημα τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τετάρτης Σταυροφορίας.

Ὑπὸ τὸν τίτλον Partitio Romaniæ φέρεται πίναξ τῆς διανομῆς τῶν ἔδαφῶν τῆς καταλυθείσης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μεταξὺ τῶν Σταυροφόρων. Διαιρεῖται τὸ κείμενον τοῦτο εἰς ἕξ παραγράφους: α') Pars prima Domini Ducis et Communis Venetiæ, β') Pars secunda domini Ducis et Communis Venetiæ, γ') Pars prima domini Imperatoris, δ') Pars secunda domini Imperatoris, ε') Pars prima Peregrinorum καὶ ζ') Pars secunda Peregrinorum. Πρόκειται περὶ ἀναγραφῆς τῶν ἔδαφῶν τῶν ἐπιδικασθέντων εἰς τὸν Δοῦκα καὶ τὴν Κοινότητα τῆς Βενετίας, εἰς τὸν Λατῖνον Αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς τοὺς Σταυροφόρους.

Ὡς ἔχει σήμερον, ἡ Partitio Romaniæ δὲν παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ἐπισήμου κειμένου, ἀλλὰ σημειώματος, συνταχθέντος προφανῶς ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων στοιχείων². Ἐχει πάντως σχέσιν πρὸς τὴν κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ

¹ Βλ. τῆς παρουσίας Ἐπετηρίδος, τόμ. 17 (1941), σελ. 208 - 274, τόμ. 18 (1948), σελ. 42 - 62 καὶ τόμ. 19 (1949), σελ. 3 - 25.

² Παλαιότεραι ἐκδόσεις περιέχουν ἐν πρωτοκόλλῳ προσθήκας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθοῦν ὡς στοιχεῖα συμβατικοῦ ἐγγράφου. Οὕτω ἡ ἔκδοσις Muratori περιέχει τὴν ἐπιγραφὴν Pactum inter d. Enricum Dandulum ducem, et Bonifacium marchionem Montisferrati, et Balduinum comitem Flandriæ, et Ludovicum comitem Blésensem, pro captione urbis Constantinopolitanæ, ἀκο-

1204, ἦτοι πρὸ τῆς τελικῆς ἀλώσεως, συναφθεῖσαν μεταξὺ τῶν Σταυροφόρων συμφωνίαν. Ὁ Βελλεαρδουῖνος συνοψίζει τὰ καίρια σημεῖα τῆς συμβάσεως ταύτης¹, τῆς ὁποίας ὅμως κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν διεσώθη αὐτοῦσιον τὸ κείμενον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' ². Ἐν ὄψει τῆς τελικῆς ἐπιθέσεως πρὸς κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Σταυροφόροι ὥρισαν ἐκ τῶν προτέρων τὸ καθεστὼς τῶν μελλόντων νὰ προέλθουν ἐκ τῆς κατακτήσεως κρατῶν. Κατὰ τὰς κυριωτέρας ρήτρας τῆς συμφωνίας τοῦ Μαρτίου, οἱ Βενετοὶ θὰ διετήρουν πάσας τὰς κεκτημένας προνομίας³ ἕξ πρόσωπα ὑποδεικνύμενα ὑπὸ τούτων, καὶ ἰσάριθμα, ἐκλεγόμενα ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, θὰ ἀπήρτιζον τὸν σύλλογον τῶν ἐκλεκτόρων, οἱ ὅποιοι θὰ προσέβαινον ἐκ τοῦ σταυροφορικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ αὐτοκράτορος «ad honorem Dei et Sanctæ Romanæ Ecclesiæ et Imperiī». Ὁ οὕτω ἐκλεγόμενος αὐτοκράτωρ θὰ εἶχε τὸ τέταρτον τῆς καταληφθησομένης χώρας καὶ τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν καὶ Βουκολέοντος. Αἱ λοιπαὶ κτήσεις θὰ διενέμοντο ἀφ' ἡμισείας μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῶν ἄλλων Σταυροφόρων, τοῦ αὐτοκράτορος βεβαίως ἔξαιρουμένου. Οἱ κληρικοὶ τοῦ μέρους, ἕξ οὗ δὲν ἠθέλην ἐκλεχθῆ ὁ αὐτοκράτωρ, θὰ εἶχον ὑπὸ τὴν κυριότητα τῶν τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀναδείξεως τοῦ λατίνου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ἡ *Partitio Romaniae* συνετάχθη εὐθὺς ἀμέσως εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ὄρων τῆς συνθήκης τοῦ Μαρτίου. Ἐκ τινων ὅμως διαπιστώσεων προκύπτει ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἔχουν οὕτω. Παρατηρήθη δηλαδὴ ὅτι ὁ πίναξ τῆς διανομῆς ἐμφανίζει σημαντικὰ κενά. Οὐδὲν σημειοῦται περὶ τῆς περιοχῆς τῆς ἐκτεινομένης μεταξὺ Ἀξιοῦ καὶ Ἐβρου, ὡς καὶ περὶ τῆς βορειοανατολικῆς Πελοποννήσου, τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς κεντρικῆς Εὐβοίας. Ἡ παράλειψις, λυπηρὰ διὰ τὸν μελετητὴν τῶν γεωγραφικῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι τυχαία. Ὡς διέγνωσεν ἤδη ὁ Tafel, αἱ παραλειφθεῖσαι χῶραι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ ἐδάφη, τὰ ὁποῖα τελικῶς ἐξεχωρήθησαν εἰς τὸν Βονιφάτιον τὸν Μομφερρατικόν ³.

λουθεῖ δὲ ἡ δήλωσις: In nomine Dei æterni Bonifacius Marchio, et Balduinus Flandrensis et Hannoniensis, Ludovicus Blesensis et Claramontensis, Henricus S. Pauli, comites, pro parte nostra vobiscum, vir inclyte, domine Henrice Dandule, Venetorum Dux, cum parte vestra, ad hoc, ut unitas et firma inter nos possit esse concordia... talem duximus ordinem observandum, utraque parte juramento astricta... Ἄλλ' αἱ προσθήκαι αὗται ὀφείλονται εἰς τὸν ἐκδότην, ὁ ὁποῖος παρέλαβε τὰ σχετικὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς συμβάσεως τοῦ Μαρτίου 1204. Περὶ τῶν ἐκδόσεων βλ. εὐθὺς κατωτέρω.

¹ Villehardouin, § 234, ἐκδ. E. Faral, τόμ. Β', σελ. 34-37.

² Tafel καὶ Thomas, Urkunden, τόμ. Α', σελ. 444-452.

³ Αὐτόθι, σελ. 461. Πρβλ. P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine*

Ἡ παρατήρησις αὕτη καθιστᾷ δυνατὸν τὸν ἀκριβέστερον καθορισμὸν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐγράφη τὸ ἡμέτερον ἔγγραφο. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὴν 9 Μαΐου 1204 ἀνεδείχθη αὐτοκράτωρ ὁ Βαλδουῖνος τῆς Φλάνδρας, παραγκωνισθέντος τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ, ἀρχηγοῦ τῆς Σταυροφορίας. Οὗτος, συμφώνως πρὸς τὴν συμφωνίαν τὴν συναφθεῖσαν μικρὸν πρὸ τῆς ἐκλογῆς, περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου, ὄφειλε νὰ λάβῃ ὡς κληρὸν *tote la terre d'autre part del Braz, devers la Turkie, et l'isle de Grece*, ἤτοι τὴν ἐκεῖθεν τῆς Προποντίδος χώραν, τὴν νεύουσαν πρὸς τὴν Τουρκίαν, καὶ τὴν «νῆσον» τῆς Ἑλλάδος¹. Διὰ τὴν ἱκανοποίησιν ὅμως τὸν ἰσχυρὸν ἀντίπαλόν του, ὁ Βαλδουῖνος ἐδέχθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τὸ Βασιλεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, ἅτε εὐρισκόμενον πᾶσιςίστερον πρὸς τὰς κτήσεις τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, τοῦ ὁποῦ οὗ ὁ Βονιφάτιος πρὸ μικροῦ εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἀδελφήν, χήραν τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἰσαακίου τοῦ Β'². Ἡ τροποποίησις αὕτη τῆς ἀρχικῆς συμφωνίας ἐγένετο εὐθὺς μετὰ τὴν στέψιν τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἐπομένως μετὰ τὴν 16 Μαΐου 1204. Τὴν χρονολογίαν ταύτην θεωροῦμεν ὡς *terminum post quem* διὰ τὴν σύνταξιν τῆς *Partitio Romaniae*.

Μετὰ τῆς αὐτῆς περιποῦ ἀκριβείας δύναται νὰ ὁρισθῆ καὶ ὁ *terminus ante quem*. Ὁ Βαλδουῖνος, παραβαίνων τὰς νεωστὶ συναφθεῖσας συνθήκας, εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἑδάφη τοῦ Βονιφατίου καὶ ἐπελήφθη τῆς κατακτήσεως αὐτῶν. Εἰς ἀντίποινα ὁ τελευταῖος κατέλαβε τὸ Διδυμότειχον καὶ ἐπολιόρησε τὴν Ἄδριανούπολιν. Ἡ ρῆξις μεταξὺ τῶν δύο Φράγκων ἡγετῶν ἀπεσοβήθη διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ δυνάστη τῆς Βενετίας καὶ τοῦ κόμητος Λουδοβίκου *de Blois*. Ὁ ἱστορικὸς Γοδοφρεῖδος ὁ Βιλλεαρδουῖνος, ὁ ὁποῖος ἔλαβε προσωπικῶς μέρος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, ὁμιλεῖ διὰ μακρῶν περὶ τοῦ ἐπεισοδίου³. Μαρτυρεῖ συγκεκριμένως ὅτι, κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου, τῆς διαφορᾶς πλήρως διευθετηθείσης, εἰρήνη ἐπεκράτει εἰς τὰς χώρας τὰς κειμένας μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Θεσσαλονίκης⁴. Ἀφοῦ ἀνωτέρω ἐδέχθημεν ὅτι ἡ ἀπουσία τῶν ἑδαφῶν τῶν εὐρισκομένων μεταξὺ Ἑβρου καὶ Ἀξιοῦ, ὡς καὶ τινων περιοχῶν τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος, ἐκ τοῦ πίνακος τῆς διανομῆς ὀφείλεται εἰς τὴν ἀναφθεῖσαν ἀμφισβήτησιν περὶ τὰς κτήσεις τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ, συνάγομεν μετὰ πολλῆς πιθανότητος ὅτι ἡ *Partitio*

orientale à l'époque chrétienne et byzantine (Παρίσιος 1945), σελ. 180. J. Longnon, Problèmes de l'histoire de la Principauté de Morée, *Journal des Savants* 1946, σελ. 78 κέ.

¹ Villehardouin, § 258, σελ. 64-65.

² Ἀυτόθι, § 264, σελ. 70-71.

³ Ἀυτόθι, §§ 277 κέ., σελ. 84 κέ.

⁴ Ἀυτόθι, § 302, σελ. 110-111.

Romaniae συνετάχθη καθ' οὓς χρόνους ὑφίστατο ἡ ἀμφισβήτησις αὕτη, ἦτοι τὸ ἐνωρίτερον ἀπὸ τῆς 16 Μαΐου μέχρι τέλους Σεπτεμβρίου τοῦ 1204¹.

Ἐκ τῆς μορφῆς τῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων καὶ τινων ἄλλων λέξεων πειθόμεθα ὅτι τὸ ἡμέτερον κείμενον συνετάχθη ἐπὶ τῇ βάσει ἑλληνικῶν πηγῶν. Τίνες αἱ πηγαὶ αὗται δὲν εἶναι δυνατὸν μετ' ἀκριβείας νὰ λεχθῆ. Νομίζομεν πάντως ὅτι οἱ συντάξαντες τὸν πίνακα ἐστηρίχθησαν ἐπὶ στοιχείων εἰλημμένων ἐκ τοῦ μεγάλου ἑδαφονομίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλων φορολογικῆς φύσεως ἀρχείων. Εἰς τοιοῦτον τινὰ τρόπον διανομῆς ἀναφέρεται μετὰ πολλῆς πικρίας καὶ δηκτικότητος καὶ ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, λέγων περὶ τῶν Σταυροφόρων : «ὡς δὲ καὶ κλήρους πόλεων καὶ χωρῶν ἤρξαντο βάλλειν, ἦν ιδέσθαι καὶ θέσθαι ὅτι διὰ πλείστου τοῦ θαύματος ἀνδρῶν τυφομανῶν μὴ ξυμβλητὴν ἀπόνοιαν, εἴτ' οὖν παράνοιαν, εἰπεῖν οἰκειότερον. Ὡς γὰρ βασιλέων ἤδη βασιλεῖς καθεστῶτες καὶ τὸ περιγεῖον ἅπαν ἐν χερσὶν ἔχοντες, τοῖς μὲν ῥωμαϊκοῖς σχοινίσμασιν ἀπογραφεῖς ἐπέστησαν, γινῶναι πρότερον τὰς ἐπετελοῦς ἀποφορὰς θέλοντες, εἴθ' οὕτω κατὰ πάλους αὐτὰ μερίσασθαι· τὰς δὲ παρ' ἄλλοις ἔθνεσι καὶ βασιλεῦσι καρπουμένας ἀρχὰς καὶ ἔξουσίας ἐκ τοῦ αὐτίκα διεῖλοντο»². Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης συνηγορεῖ καὶ ἡ ἐν τῷ κειμένῳ μνεῖα φορολογικῶν ὄρων, ὡς *ἐπίσκεψις, χαρτουλαρᾶτον, προσωπικά κτήματα* κλπ.

Ἡ Partitio Romaniae, συνταχθεῖσα, ὡς ἐλέχθη, ἐπὶ τῇ βάσει ἑλληνικῶν πηγῶν μεταξὺ τῆς 16 Μαΐου καὶ τοῦ τέλους Σεπτεμβρίου 1204, περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐξ ἀρχαιακῶν κειμένων καὶ χειρογράφων ἀποκλειστικῶς βενετικῶν : ἐκ τοῦ Liber Albus, φύλλ. 34 κέ., καὶ τοῦ Liber Factorum, Α', φύλλ. 246 κέ., Β', φύλλ. 261 κέ. Ἀπόγραφα περιέχουν ὡσαύτως καὶ ὁ ὑπ' ἀριθμ. 284 κώδιξ τοῦ Ἀγίου Μάρκου, φύλλ. 3, καὶ οἱ Muratorii κώδικες τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης I καὶ II³.

Τὸ ἡμέτερον ἔγγραφον ἐχρησιμοποιήθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ βενετικῷ Χρονικῷ τοῦ Μαρίνου Da Canale, τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, La Cronique des Veniciens de Maistre Martin Da Canal. Τὰ καταχωρισθέντα αὐτόθι κείμενα ἀποτελοῦν ἀπλῆν μετάφρασιν τῆς Partitio Romaniae μετὰ τινων συμπτύξεων καὶ παραλείψεων⁴. Εὐρύτερον ἠρμήνευσε τὸ ἔγγραφον τῆς διανομῆς ὁ Βενετὸς ἱστορικὸς Paulus Rhamnusius (Rannusio) ἐν τῷ ἔργῳ του Della Guerra di Constantinopoli per la restitutione degl'Imperatori Comneni, ἐν Βενετίᾳ, 1604, σελ. 117 κέ. Πρβλ. καὶ τὴν δευτέραν ἐκδοσιν τοῦ 1635

¹ Πρβλ. καὶ J. Longnon, "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 78.

² Νικήτας ὁ Χωνιάτης, σελ. 787 - 788 (Bonn.).

³ Tafel καὶ Thomas, "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 452.

⁴ Τὰ σχετικὰ χωρία βλ. προχείρως αὐτόθι, σελ. 493 - 495.

De Bello Constantinopolitano, σελ. 159 κέ.¹. Τοῦ κειμένου ὁ Rhamnusus ἔλαβε γνῶσιν ἐξ ἀνακονιώσεως τοῦ Giovanni Francesco Ottobono, μεγάλου καγκελλαρίου τῆς Βενετικῆς Πολιτείας, δὲν ἐξέδωκεν ὅμως τοῦτο αὐτοῦσιον, ἀλλ' ἐλευθέρως ἐχρησιμοποίησεν, ἐγκαταμίξας καὶ ἰδίας γεωγραφικὰς παρατηρήσεις. Ἐμφορούμενος σεβασμοῦ πρὸς τὴν κλασσικὴν Ἀρχαιότητα καὶ παραβλέπων τὴν ἑλληνικὴν ὀνοματολογίαν, ὡς αὕτη διεμορφώθη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, πολλὰ διέστρεψε καὶ παρηργήνευσε

Ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Rhamnusus, ἐδημοσίευσεν τὸ ἔγγραφον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Βενετικοῦ Χρονικοῦ τοῦ Ἀνδρέου Λανδόλου ὁ A. Muratori, *Rezum Italicarum Scriptores*, τόμ. IB', σελ. 328 κέ., ἐν Μιλάνῳ, 1728². Νεωτέραν ἔκδοσιν παρέσχεν ὁ F. Wilken, *Geschichte der Kreuzzüge*, μέρος Ε', *Beylagen*, σελ. 3-8, ἐν Λειψία, 1829. Ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Muratori παρέλαβε τὸ ἔγγραφον ὁ Buchon, *Recherches et matériaux pour servir à une histoire de la domination française aux XIIIe, XIVe et XVe siècles dans les provinces démembrées de l'Empire grec à la suite de la Quatrième Croisade*, τόμ. Α', σελ. 8 κέ., ἐν Παρισίοις, 1840. Εἰς τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν ὄλην ἐρμηνείαν τοῦ κειμένου ἐξόχως συνέβαλον αἱ ἐργασίαι τοῦ Fr. Tafel, *Symbolarum Criticarum, Geographiam Byzantinam spectantium, partes duae, Pars posterior Pactum Francorum anni 1204 de partitione Regni Graeci*, *Abhandlungen der III. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften*, τόμ. 5. τεῦχος 3, ἐν Μονάχῳ, 1849 (τὸ κείμενον μετὰ μεταφράσεως ἑλληνικῆς σελ. 55-75. Πρὸβλ. καὶ σελ. 17-20). Ἐκεῖθεν μετὰ τινων βελτιώσεων καὶ γεωγραφικῶν ὑπομνημάτων περιελήφθη ἐν Tafel καὶ Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, μέρος Α', σελ. 464-488, ἐν Βιέννῃ, 1856. Τὴν τελευταίαν ταύτην ἔκδοσιν ἔχομεν κυρίως ὑπ' ὄψιν.

Ἐπειδὴ κύριον ἀντικείμενον τῆς παρούσης μελέτης δὲν εἶναι ἡ διανομὴ τῶν ἔδαφῶν τῆς καταλυθείσης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μεταξὺ τῶν Σταυροφόρων, ἀλλ' ἡ ἐπαρχιακὴ διοίκησις τῆς Αὐτοκρατορίας ταύτης καὶ ἐμμέσως ἡ διερεύνησις γεωγραφικῶν θεμάτων, δὲν κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἀκολουθήσωμεν πιστῶς τὴν τάξιν τῆς ἀναγραφῆς τὴν τηρουμένην ἐν τῷ ἔγγραφῳ. Διασπῶντες τὸ παρ' αὐτοῦ παρεχόμενον ὕλικόν, ἀπηρτίσαμεν τρεῖς μεγάλας γεωγραφικὰς ἐνότητες, ταύτας· α') Κατωτέρα Ἑλλάς μετὰ τῶν νήσων, Ἡπειρος καὶ Ἀλβανία, Θεσσαλία καὶ Δυτικὴ Μακεδονία· β') Θράκη καὶ γ') Μικρὰ

¹ Εὐρέα ἀποσπάσματα τῆς δευτέρας ἐκδόσεως παρὰ Tafel, *Symbolae Criticae*, Β', σελ. 26-44.

² Νεωτέρα ἔκδοσις τοῦ Χρονικοῦ: *Raccolta degli Storici Italiani ordinata da L. A. Muratori*, τόμ. IA', μέρος 1: *Andreae Danduli, Chronica per extensum descripta*, ἔκδ. Ester Pastorello, Bologna 1938.

᾿Ασία μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων. Πλεῖστα γεωγραφικὰ καὶ διοικητικὰ προβλήματα διηκυρινήθησαν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. Πρὸς ἀποφυγὴν φόρου καὶ ἐπαναλήψεων, παραπέμπομεν πολλάκις εἰς τὰ ἤδη λεχθέντα, περιοριζόμενοι εἰς τὰς ἀπαραιτήτους καὶ τὰς καιρίας προσθήκας ¹.

Α΄

Κατωτέρα Ἑλλάς μετὰ τῶν νήσων, ᾿Ηπειρος καὶ ᾿Αλβανία, Θεσσαλία καὶ Δυτικὴ Μακεδονία.

1. Πελοπόννησος μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων. Τὸ θέμα Πελοποννήσου, τοῦ ὁποῦ, ἠνωμένου μετὰ τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἱστορίαν παρακολουθοῦμεν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος ², ἐμφανίζεται καὶ ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ διεσπασμένον εἰς μικροτέρας διοικητικὰς καὶ φορολογικὰς ἐνότητες : εἰς τὴν ἐπαρχίαν Λακεδαιμονίας, ὑφ΄ ἣν ὑπήγοντο δύο ἐπισκέψεις ³, ἡ μικρὰ καὶ ἡ μεγάλη, εἰς τὰ Καλάβρυτα ⁴ καὶ τὸ ὄριον ⁵ Πατρῶν καὶ Μεθώνης μετὰ πάντων τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτό, ἤτοι τῶν κτημάτων τῶν οἰκογενειῶν Βρανᾶ καὶ Καντακουζηνοῦ, τῶν ζευγηλατείων ⁶ τῆς Εἰρήνης, θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος ᾿Αλεξίου τοῦ Γ΄, μετὰ τῶν ζευγηλατείων τῶν Μύλων καὶ τοῦ Παντοκράτορος καὶ τῶν λοιπῶν μοναστηριακῶν κτημάτων ἢ

¹ Οἱ ἐντὸς ἀγκυλῶν ἀριθμοὶ δηλοῦν τὰς σελίδας τοῦ ἀνατόπου.

² Ν. ᾿Α. Βέη, Zur Sigillographie der byz. Themen Peloponnes und Hellas, Viz. Vremennik, τόμ. 21 (1914), μέρος τρίτον, σελ. 214 κέ. G. Stadtmüller, Michael Choniates Metropolit von Athen, σελ. 157, 158, 272. Δ. ᾿Α. Ζακυθηνοῦ, Une inscription byzantine du Parthénon et les institutions provinciales de l'Empire, L'Hellénisme Contemporain, 1948, σελ. 206.

³ Περὶ τῆς εἰδικῆς σημασίας τῆς λέξεως βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 241 κέ. [34 κέ.].

⁴ Τὸ ὄνομα φέρεται εἰς τὰ χειρόγραφα ὑπὸ τοὺς τύπους Kalobrita, Lialobrita, Kalobries. Ἡ γαλλικὴ διασκευή τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως καὶ αἱ Assises de Romanie παραδίδουν τὸν τύπον Colovrate.

⁵ Περὶ τῆς τεχνικῆς σημασίας τοῦ ὄρου τούτου βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 248 [41].

⁶ Τὴν λέξιν villa τοῦ λατινικοῦ κειμένου ὁ Tafel ἀποδίδει διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ὄρου μετόχιον. Προτιμῶμεν τὴν βυζαντινὴν λέξιν ζευγηλατεῖον, ἀντιστοιχοῦσαν ἀκριβέστερον πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς λατινικῆς καὶ μάλιστα προκειμένου περὶ κτημάτων ἀνηκόντων εἰς τὸ στέμμα ἢ εἰς μέλη τῆς δυναστείας, ὡς ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει.

ζεγγηλατείων τινῶν, τὰ ὅποια εὐρίσκονται ἐν αὐτοῖς, ἦτοι τῆς μικρᾶς καὶ μεγάλης ἐπισκέψεως: Provincia Lakedemonie, micra et megali episkepsis, i.e. parva et magna pertinentia, Kalabrita... Zachinthos et Kefalinia... Orium Patron et Methonis, cum omnibus suis, scilicet pertinentiis de Brana, pertinentia de Cantacuzino, et cum villis Kyreherinis, filie imperatoris Kyrialexii, cum villis de Molineti, de Pantocratora, et de ceteris monasteriorum, sive quibusdam villis, quæ sunt in ipsis, scilicet de micra et megali episkepsi, i.e. de parva et magna pertinentia¹. Τὸ ἀντίστοιχον χωρίον τοῦ Μαρίνου Da Canale ἔχει ὡς ἑξῆς: La segont partie de Monseigneur li Dus ce est la provinse de Lakedemonie; ce est la petit el la grant partinense, episkepsis. Kalobrita... Gichintos et Kefalonia... Orium Patron et Methonis, con totes les soes partinenses; de Brana, et les partinenses de Catagosino; et con les viles de kire Herineis, dou fie de l'enpereor kiri Alexii; et con les viles de Moliveti, de Pantocratora, et de tos les autres mostiers, ou aucunes viles que sont en celes mesmes partinenses: ce de micra et de megalli et de episkepsi: ce est de la petit et de la grant pertinense². Ἐκ τῶν παρακειμένων νήσων περιλαμβάνομεν εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἐνότητα τῆς Πελοποννήσου μόνον τὰς πρὸς δυσμὰς κειμένας, τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ζάκυνθον τὰς πρὸς ἀνατολάς, τὴν Αἴγινα καὶ τὴν Σαλαμίνα, συνάπτομεν μετὰ τοῦ ὄριου Ἀθηνῶν καὶ Μεγάρων.

Ὁ συντάκτης τοῦ πίνακος μνημονεῦει περιφερείας τῆς Πελοποννήσου, τὰ Καλάβρυτα, πιθανῶς μετὰ τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς χερσονήσου, τὸ ὄριον Πατρῶν καὶ Μεθώνης καὶ τὴν ἐπαρχίαν Λακεδαιμονίας. Τὸ ὄριον Κορίνθου, Ἄργους καὶ Ναυπλίου, τὸ ὅποτον περιλαμβάνεται ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1198³, παραλείπεται, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι περιοχαί, αἱ προοριζόμεναι διὰ τὸν Βονιφάτιον τὸν Μομφερρατικόν⁴.

Τὰ κατὰ τὸ ὄριον Πατρῶν καὶ Μεθώνης διηυκρινήθησαν ἀνωτέρω⁵. Τὸ ἔγγραφο τῆς διανομῆς παρέχει συμπληρωτικὰς τινὰς εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν τῇ διοικητικῇ ταύτῃ περιφερείᾳ εὐρισκομένων κτημάτων μέλους τῆς καταλυθείσης ἑλληνικῆς δυναστείας καὶ τῶν οἰκογενειῶν Βρανᾶ καὶ Καντακουζηνοῦ. Μνημονεύονται συγκεκριμένως αἱ villæ Molineti καὶ Pantocratora. Τὸ πρῶτον τοπωνύμιον ταυτίζει ὁ Longnon πρὸς τὸν συνοικισμὸν Μύλα (:) παρὰ τὸν Πάμισον, ἐν Μεσσηνίᾳ⁶. Ἐν τῇ μεσαιωνικῇ γεωγραφίᾳ τῆς δυτι-

¹ Tafel καὶ Thomas, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 468 - 470.

² Αὐτόθι, σελ. 494.

³ Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 249 - 252 [42 - 45].

⁴ J. Longnon, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 79 - 80.

⁵ ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 248 - 249 [41 - 42].

⁶ J. Longnon, Αὐτόθι, σελ. 79, σημ. 1.

κῆς Πελοποννήσου δύο τοποθεσίαι, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα Μύλοι. Ἡ μία, ὑπὸ τὸν τύπον *La Molines*, μνημονεύεται ἐν ἀναγραφῇ φεούδων τοῦ ἔτους 1391¹. Ἡ δευτέρα εἶναι γνωστὴ ἐκ βενετικῶν ἐγγράφων τῶν ἐτῶν 1423 κέ. ὡς *Molines, castrum Molendinorum, fortaliciū Molendinorum*, μνημονεύεται δὲ ὁμοῦ μετὰ τῶν χωρίων Ζόγγλον, Ἁγιος Ἡλίας καὶ Νίκλι². Αἱ τοποθεσίαι αὗται ἔκιντο παρὰ τὸ Μανιατοχώρι καὶ τὸ Γρίζι τῆς ἐπαρχίας Πυλίας³. Οὐδεμίαν πληροφορίαν ἔχομεν περὶ τοῦ τοπωνυμίου Παντοκράτωρ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διοικητικὴν ἱστορίαν τῶν Πατρῶν, πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι νεώτερον χειρόγραφον τῆς μονῆς Βαρνάκοβας ἀναφέρει δωρεὰν «τοῦ εὐσεβεστάτου Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου ἀθθεντεύοντος τούτου τῆς Παλαιᾶς Πάτρας ἔτη θ'», ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ⁴. Τίς ὁ Παλαιολόγος οὗτος καὶ τίς ἡ ἀρχή, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐν Πάτραις, δὲν γνωρίζομεν· πάντως τὰ ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ τούτῳ κειμένῳ λεγόμενα δὲν εἶναι ἄξια πίστεως.

Ἡ ἐπαρχία Λακεδαιμονίας⁵, ὡς διοικητικὴ περιφέρεια, δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὴ. Ἐν τῷ Βίῳ τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε γίνεται ἐπαινελημμένως λόγος περὶ τῆς παρουσίας ἀνωτέρων δημοσίων λειτουργῶν ἐν τῇ Λακωνικῇ. Οὗτω ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος Γρηγόριος, ἀνὴρ «φιλοπαίγμων» καὶ «τοῖς ἀθύρμασι λίαν ἠδόμενος», φέρεται ἐν Σπάρτῃ «συνσφαιρίζων τοῖς αὐτόχθοσι»⁶, ἀλλ' ὁ διάδοχός του Βασίλειος ὁ Ἀπόκανκος διέτριβεν ἐν

¹ Ch. Hopf, *Chroniques gréco-romanes*, σελ. 230.

² Κ. Σάθρα, *Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας*, τόμ. Α', σελ. 150, 154, 176, τόμ. Γ', σελ. 323, 336. Ἄ. Μομφερράτου, *Οἱ Παλαιολόγοι ἐν Πελοποννήσῳ* (Ἀθήναι 1913), σελ. 53 κέ. Τὸ χωρίον Νίκλι τοῦ βενετικοῦ ἐγγράφου οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ μεσαιωνικὸν πόλισμα τῆς Τεγεάτιδος. Εἶναι μία τῶν ὁμωνύμων τοποθεσιῶν καὶ ἔκειτο ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πυλίας: Δ. Βαγιακάκου, *Συμβολὴ εἰς τὰ περὶ Νίκλων - Νικλιάνων τῆς Μάνης*, Ἀθηνᾶ, τόμ. 53 (1949), σελ. 188 κέ.

³ Περὶ Μανιατοχωρίου εἰδικώτερον βλ. Στ. Δραγούμη, *Χρονικῶν Μορέως Τοπωνυμικά - Τοπογραφικά - Ἱστορικά* (Ἀθήναι 1921), σελ. 244 κέ.

⁴ Στ. Θωμοπούλου, *Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν*, ἐκδ. δευτέρα (Πάτρα 1950), σελ. 288.

⁵ Ὁ τύπος *Λακεδαιμονία*, ἀπαντῶν παρὰ τὸν τύπον *Λακεδαίμων*, ἀντικατέστησε τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, τὸ ὁποῖον συνεδέετο στενότερον πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τὴν εἰδωλολατρικὴν παράδοσιν. Ἦδη ἐν τῷ *Συνεκδήμῳ* τοῦ Ἱεροκλέους σημειοῦται: «Λακεδαίμων μητρόπολις τῆς Λακωνικῆς, ἡ πρὶν Σπάρτη» (647, 8 ἐκδ. Α. Burckhardt, σελ. 10). Τὸ νέον ὄνομα φαίνεται χρησιμοποιηθῆν ἀρχικῶς πρὸς δῆλωση τῆς ἐπισκοπῆς: Mansi, τόμ. Ζ', στ. 612. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως παραδίδει τοὺς τύπους *Λακεδαιμονία* καὶ κατὰ παρετυμολογίαν *Λακκοδαμονία*. Ἐν τῇ γαλλικῇ διασκευῇ μαρτυροῦνται τὰ ὀνόματα *La Cremonie* καὶ *La Cremoignie*.

⁶ Σπ. Λάμπρου, Ὁ βίος Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε, *Νέος Ἑλληνομνήμων*, τόμ. 3 (1906), σελ. 172.

Κορίνθω¹. Ἦλθεν ὁμοῦ καὶ οὗτος εἰς τὴν Λακεδαίμονα, διὰ τὴν προσκυνήσῃ τὴν σορὸν τοῦ ὄσιου². Μνημονεύεται ὡσαύτως ἡ ἀποστολὴ ἐκτάκτου λειτουργοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, κουβικουλλαρίου τινός, ἐντεταλμένου τὴν «χρυσοτελῆ εἴσπραξιν»³. Πάντες ὁμοῦ οἱ ὑπάλληλοι οὗτοι δὲν διεχειρίζοντο μόνιμόν τινα ἀρχὴν ἐν τῇ Λακωνικῇ. Μονιμώτερον φαίνεται ἐγκατεστημένος ἐν αὐτῇ ὁ Ἀντίοχος, ὁ ὁποῖος διεῖπε τὴν δουρικὴν ἀρχὴν τῆς τῶν ἐθνικῶν χώρας, ἥτο δηλαδὴ διοικητὴς τῶν περιοχῶν τοῦ Ταυγέτου τῶν κατοικουμένων ὑπὸ Σλάβων⁴.

Ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ ἔτους 1027, ἡ ὁποία διεσώθη ἐν ἀντιγράφῳ τοῦ Μιχαὴλ Fourmont, ἀναφέρεται τὸ «κᾶστρον Λακεδαίμονος» ἐπ' εὐκαιρίᾳ κατασκευῆς γεφύρας μετὰ ναοῦ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰριδος, τοῦ ἀρχαίου Εὐρώτα. Γίνεται ἐν αὐτῇ λόγος περὶ τοῦ κριτοῦ καὶ στρατηγοῦ τοῦ θέματος Πελοποννήσου, ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποίου ὑπήγετο ἡ Λακωνικὴ⁵. Κατὰ τὸν ΙΑ' ὡσαύτως αἰῶνα μνημονεύεται ἐν ἐπιστολῇ Παύλου τινός Κατωτικοῦ ὁ πρωτοπρόεδρος καὶ *προνοητής* Λακεδαιμονίας Ξιφιλίνος, ὅστις ταυτίζεται πρὸς δύο συγχρόνους ὁμωνύμους ἄνδρας, πρὸς τὸν πρωτοπρόεδρον Κωνσταντῖνον τὸν Ξιφιλῖνον, γνωστὸν ἐκ μολυβδοβούλλου, καὶ πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Ξιφιλῖνον, δρουγγάριον τῆς βίγλης, γνωστὸν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ⁶. Ἀπὸ τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος, ὅτε ὁ θεσμὸς μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον ἐν Αἰγύπτῳ⁷, μέχρι τοῦ ΙΒ' οἱ *προνοηταὶ* ἤσκουν καθήκοντα οἰκονομικά, ἀσχολούμενοι ἰδίως περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν κτημάτων τοῦ Στέμματος καὶ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Εἰς τινὰς περιπτώσεις φαίνονται συνδυάζοντες καὶ δικαιοδοσίαν διοικητικὴν. Ὁ *προνοητής Βουλγαρίας* ὑπῆρξε κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ὁ ἀνώτατος στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς διοικητὴς τῶν

¹ Αὐτόθι, σελ. 174.

² Αὐτόθι, σελ. 184.

³ Αὐτόθι, σελ. 191. Ἡ οὕτω λεγομένη «τῇ κοινῇ καὶ συνήθει διαλέκτῳ» χρυσοτελής εἴσπραξις ἐνθυμίζει τὴν παλαιότεραν *χρυσοτέλειαν*, τὴν ἐπιβληθεῖσαν εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Α' καταργηθέντος *χρυσσαργύρου*: G. Ostrogorsky, *Geschichte des byz. Staates*, σελ. 39.

⁴ Σ π. Λά μ π ρ ο υ, Αὐτόθι, σελ. 194. Σ. Κ ο υ γ έ α, Περὶ τῶν Μελικῶν τοῦ Ταυγέτου ἐξ ἀφορμῆς ἀνεκδότου βυζαντινῆς ἐπιγραφῆς ἐκ Λακωνίας, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 15, 3 (1950), σελ. 14 κέ.

⁵ CIG, ἀριθ. 8704. Περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ἀνεγειρομένων παρὰ τὰς γεφύρας, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, βλ. G. Millet, *Eglise et pont à Byzance*, Βυζαντινὰ Μεταβυζαντινά, τόμ. 1, 2 (1949), σελ. 103 - 111.

⁶ Α. Πα πα δ ο π ο ὕ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Ξιφιλίνος, πρωτοπρόεδρος καὶ προνοητὴς Λακεδαιμονίας, *Byz. Zeitschrift*, τόμ. 14 (1905), σελ. 563 - 567.

⁷ F. Preisigke, *Fachwörter des öffentlich Verwaltungsdienstes Ägyptens*, τόμ. Γ', σελ. 149 - 150.

χωρῶν τοῦ καταλυθέντος Βουλγαρικοῦ Κράτους ¹. Ὁ προνοητὴς Λακεδαιμονίας ὁ Ξιφιλῖνος ἤσκει πιθανώτατα καθήκοντα οικονομικά, ἐντεταλμένος τὴν διαχείρισιν τῆς μεγάλης καὶ τῆς μικρᾶς ἐπισκέψεως, τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξιν ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς ἡ *Partitio Romaniae*.

Αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου Πελάγους, αἱ ὁποῖαι ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1198 ἀναγράφονται ὁμοῦ ἐν συνεχείᾳ ², φέρονται ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγγράφῳ κατανεμημένοι εἰς δύο ὁμάδας, ἃν καὶ ἐπεδικάσθησαν ἅπασαι εἰς τὴν μερίδα τοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ὁμάς, περιλαμβάνουσα τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κεφαλληνίαν, μνημονεύεται παρὰ τὰς πελοποννησιακὰς κτήσεις, ἡ δὲ δευτέρα, ἀποτελουμένη ἐκ τῆς Λευκάδος καὶ τῆς Κερκύρας, παρὰ τὰς ἡπειρωτικὰς καὶ ἀλβανικὰς ἐπαρχίας. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ μετὰ βεβαιότητος, ἔὰν ἡ διάσπασις αὕτη σημαίῃ ὅτι τὸ παλαιὸν θέμα Κεφαλληνίας εἶχε πλήρως ἀποσυντεθῆ. Πάντως κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1205 καὶ βραδύτερον τῷ 1228 ἡ Κέρκυρα θὰ συναφθῆ διοικητικῶς μετὰ τοῦ θέματος Βαγενιτίας ³. Παλαιότερον ἄλλωστε, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰεροκλέους, ἡ μὲν Κεφαλληνία καὶ ἡ Ζάκυνθος ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἑλλάδος, ἤτοι Ἀχαΐας, ἡ δὲ Κέρκυρα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Παλαιᾶς Ἠπείρου ⁴. Αἱ δύο πρῶται καὶ ἐκκλησιαστικῶς ὑπήχθησαν εἰς τὴν μητρόπολιν Κορίνθου ⁵. Καθ' οὗς χρόνους συνετάσσετο τὸ ἐγγραφὸν τῆς διανομῆς, ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Κεφαλληνία, κατακτηθεῖσαι τῷ 1185 ὑπὸ τοῦ νορμανδοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνου, εἶχον ὀριστικῶς ἀποσπασθῆ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ διοικητικὴ ἱστορία τῶν νήσων τούτων διηκρινήθη ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ ⁶.

2. Ὀριον Ἀθηνῶν μετὰ τῶν νήσων τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ τῶν Κυκλάδων. Τὴν γεωγραφικὴν ταύτην ἐνότητα συγκροτοῦμεν συνάπτοντες τὸ ὄριον Ἀθηνῶν καὶ τῆς περιοχῆς Μεγάρων (*origium Athenarum cum pertinentia Megaron*), τὸ περιλαμβανόμενον ἐν τῷ δευτέρῳ κλήρῳ τῶν Σταυροφόρων, μετὰ τῆς Δωδεκανήσου, περιληφθεῖσιν ἐν τῷ αὐτῷ δευτέρῳ κλήρῳ καὶ ἀπροσδοκῆτως καταχωρισθείσιν μετὰ τὴν Πρέσπας καὶ Λαρίσης, μετὰ τῆς

¹ Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 270 - 271 [63 - 64]. Δ. Ἀ. Ζακυθηνῶ, *Étatisme byzantin et expérience hellénistique*, Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves, τόμ. 10 (1950) (Mélanges H. Grégoire, τόμ. Β'), σελ. 676 - 677. Ν. Βανέσκου, *La signification des titres προαίτωρ et προνοητὴς à Byzance aux XIe et XIIe siècles*, Miscellanea G. Mercati, τόμ. Γ' (Βατικανὸν 1946), σελ. 395 - 398.

² Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 243 κέ. [36 κέ.].

³ Αὐτόθι, σελ. 245 [38].

⁴ Ἰεροκλέους, *Συνέκδημος*, 648, 5, 6 καὶ 652, 6, σελ. 10 - 11 καὶ 13.

⁵ *Georgii Cyprii, Descriptio Orbis Romani*, ed. H. Gelzer, σελ. 75 (1578 - 1579).

⁶ Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 243 - 248 [36 - 41].

νήσου Τήνου, ἀναγραφομένης ἐν τῷ δευτέρῳ κλήρῳ τοῦ αὐτοκράτορος, τέλος μετὰ τῶν νήσων Ἄνδρου, Αἰγίνης καὶ Σαλαμίνας καὶ τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων Ὀρεοῦ καὶ Καρύστου, μνημονευομένων ἐν τῷ δευτέρῳ κλήρῳ τοῦ Δουκὸς καὶ τῆς Κοινοτήτος Βενετίας. Δὲν ἀναφέρεται ἐν τῷ πίνακι, ὡς ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τελοῦν, τὸ ὄριον Θηβῶν καὶ Εὐρίπου τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ 1198¹.

Μεγάλως ξενίζει τὸν ἐρευνητὴν ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Δωδεκανήσου, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐδήλου τὰς σημερινὰς Κυκλάδας², παρεμβάλλεται ἐν τῷ ἐγγράφῳ μεταξὺ Πρέσπας καὶ τοῦ ὄριου Λαρίσης. Διὰ τὴν ἐρμηνεύσιν τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην τοποθέτησιν, ὁ Tafel ἐνόμισεν ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Δωδεκανήσου λανθάνει μακεδονικὸν τι τοπωνύμιον καὶ προήχθη εἰς λίαν ἀπιθάνους καὶ παρακεκινδυνευμένας ὑποθέσεις³. Ἄλλ' ἡ χειρόγραφος παράδοσις εἶναι σαφής, τὸ δὲ ὄνομα δυσκόλως θὰ παρεῖχεν ἀφορμὴν εἰς διαστρέβλωσιν. Διὰ τοῦτο πιθανωτέρως φαίνεται ἡ γνώμη ὅτι ἡ μετακίνησις τῆς Δωδεκανήσου πρὸς βορρᾶν ὀφείλεται εἰς σφάλμα τοῦ γραφέως. Τοιαῦτα σφάλματα, ἐξ ἴσου σοβαρά, θὰ διαπιστώσωμεν κατωτέρω. Ἐν τούτων, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν μακεδονικὸν Ὀστροβον, ὁ ὁποῖος παρεμβάλλεται μεταξὺ Καλαβρῦτων καὶ Ὀρεοῦ, σχετίζει ὁ κ. J. Longnon μετὰ τῆς περιπτώσεως τῆς Δωδεκανήσου: «Ἦσως, παρατηρεῖ, αἱ περιοχαὶ τοῦ Ὀστροβόβου καὶ τῆς Δωδεκανήσου ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον ἀνταλλαγῆς, τῆς Δωδεκανήσου περιληφθεῖσης ἀρχικῶς ἐν τῷ κλήρῳ τῆς Βενετίας μεταξὺ Καλαβρῦτων καὶ Ὀρεοῦ καὶ τοῦ Ὀστροβόβου ἐν τῷ κλήρῳ τῶν Σταυροφόρων μεταξὺ Πρέσπας καὶ Λαρίσης. Ἀκολούθως ἐξ αἰτίας τῆς ἀνταλλαγῆς τὰ ὀνόματα ἀντικατεστάθησαν τὸ ἐν διὰ τοῦ ἄλλου, τοῦτο δὲ δικαιολογεῖ τὴν ἀπροσδόκητον θέσιν των». Τοῦτο, κατὰ τὸν κ. Longnon, εἶναι συμφωνότερον πρὸς τὴν ἀρχικὴν διανομὴν τῶν Κυκλάδων. Τούτων ἐξηρέθησαν μόνον ἡ Ἄνδρος καὶ ἡ Τήνος, αἱ ὁποῖαι ἐπεδικάσθησαν ἡ πρώτη εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἡ δευτέρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁴.

Εἰς τὸ ὄριον Ἀθηνῶν, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐγένετο ἤδη λόγος⁵, προστίθεται νῦν ὄνομαστὶ ἡ περιοχὴ Μεγάρων. Ὑπὸ τοῦτο ὑπήγοντο διοικητικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς αἱ νῆσοι Αἰγίνα καὶ Σαλαμίς. Ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀραβικῆς θαλασσοκρατίας ἀμφοτέραι ὑπέστησαν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πειρατῶν⁶.

¹ J. Longnon, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 79.

² Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 254 κέ. [47 κέ.].

³ Tafel, *Symbolæ criticae*, Β', σελ. 127. Tafel καὶ Thomas, *Urkunden*, τόμ. Α', σελ. 486, σημ. 5.

⁴ J. Longnon, Ἀπόφθι, σελ. 81 καὶ σημ. 2.

⁵ Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 270 - 273 [63 - 66].

⁶ A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, τόμ. Α' (Βρυξέλλαι 1935), σελ. 57 κέ. Ἰ. Λυκούρη, Αἱ ἀνά τοὺς αἰῶνας καταστροφαὶ τῆς Αἰγίνης καὶ ἡ ζωτικότης τοῦ πληθυσμοῦ τῆς (Πειραιεὺς 1950), σελ. 8 κέ.

Κατὰ τὸν Ι΄ αἰῶνα ἡ Σαλαμίς ἦτο ἄοικος ¹. Σαλαμίς καὶ Αἴγινα ἀπέβησαν ἀκολούθως καταγῶγια καὶ ὄρητῆρια «θαλαττίων ληστῶν» ². Μετὰ βίας ὁ Μιχαὴλ ᾿Ακομινᾶτος ὁ Χωνιάτης κατώρθωσε νὰ ἀποκομίση ἐξ Αἰγίνης ἀκρόσυχον τοῦ ἔτους 1190-1191 ἐκ δύο λιτρῶν ὑπερπύρων, ἦτοι ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσάρων χρυσῶν νομισμάτων. «Ἡμεῖς γάρ, γράφει ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ πρὸς τὸν πατριάρχην Λεόντιον, οὐκέτι δυνάμεθα οὐδὲ ἀνθρωπον γοῦν ἀποστέλλειν ἐκεῖσε διὰ τὸ τοὺς πλείονας φυγάδας γενέσθαι, σφαττομένους καὶ πάντα δὴ τρόπον κακουμένους, ὀλιγοστοὺς δέ τινες ἐναπομείναι, ὅσοι δῆλα δὴ ἐμίγησαν τοῖς πειρατικοῖς ἔθνεσι δι' ἐπιγαμιῶν καὶ ἔμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν» ³. Ἡ νῆσος Σαλαμίς μνημονεύεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγγράφῳ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κούλουρις* (Culuris). Τοῦτο ἔχει ἀναμφισβητήτως σχέσιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον *Κόλουρις*, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον ἐν ἐπιγραφῇ ἀρχαία τοῦ Δ΄ αἰῶνος π.Χ. πρὸς δήλωσιν πιθανῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Πούντα. Ὁ Καισαρείας ᾿Αρέθας ἐν σχολίῳ του χρησιμοποιοεῖ ἤδη τὸν τύπον *Κούλουρις* ⁴.

Ἡ Δωδεκάνησος, ταχθεῖσα ἀρχικῶς ἤδη κατὰ τὸν Η΄ αἰῶνα ὑπὸ δρουγγάριον, καὶ ἀκολούθως ἐνσωματωθεῖσα εἰς τὸ θέμα Αἰγαίου, τὸ ἰδρυθέν κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, μνημονεύεται αὐτοτελῶς καὶ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1198 καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγγράφῳ ⁵. Ἀμφότερα τὰ κείμενα, δι' ἄλλον ἕκαστον λόγον, ποιοῦνται ἰδιαιτέρως μνεῖαν τῆς Ἄνδρου ⁶. Εἰς τὴν διοικητικὴν ἱστορίαν ταύτης πρέπει νὰ προστεθῇ μολυβδόβουλλον τοῦ Η΄-Θ΄ αἰῶνος ἀνήκον εἰς *διοικητὴν* τῆς νήσου, λειτουργὸν ἀσκοῦντα, ὡς γνωστόν, καθήκοντα οἰκονομικά ⁷.

Ἐκ τῶν δύο εὐβοϊκῶν πόλεων, ἡ νοτιωτάτη Κάρυστος, περιλαμβανομένη ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1198, εἶναι γνωστὴ εἰς τὸν ἀναγνώστην ⁸. Ὁ Ὁρεός, κείμενος εἰς τὴν βορειοτάτην πλευρὰν τῆς νήσου, θὰ διακριθῇ ἰδίως μετὰ τὴν λατινικὴν κατάκτησιν. Πρὸ τοῦ 1204 ἀναφέρεται κυρίως ὡς ἔδρα ἐπισκο-

¹ Σ π. Λάμπρου, Βίος Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 3 (1906), σελ. 155.

² Σ π. Λάμπρου, Μιχαὴλ ᾿Ακομινᾶτου τοῦ Χωνιάτου Τὰ Σφζόμενα, τόμ. Β΄, σελ. 43. F. Gregorovius, Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, τόμ. Β΄, σελ. 707.

³ Σ π. Λάμπρου, Αὐτόθι, σελ. 75.

⁴ Ἄ. Χατζῆ, Ἐπιγραφὴ ἐκ Σαλαμίνας, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, 1930, σελ. 59-60. Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῆς νήσου Σαλαμίνας, Αὐτόθι, σελ. 60-73. Πρβλ. Κ. Ἄμαντον, Ἑλληνικά, τόμ. 4 (1931), σελ. 265-266.

⁵ Βλ. ἀνωτέρω ΕΒΒΣ, τόμ. 17, σελ. 254-259 [47-52].

⁶ Αὐτόθι, σελ. 252 [45].

⁷ Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 30 (ἀρ. 101).

⁸ Βλ. ἀνωτέρω ΕΒΒΣ, τόμ. 17, σελ. 252, ἰδίᾳ σημ. 3 [45].

πῆς ¹. Ὁ ἐπίσκοπος Φιλιτὸς παρέστη εἰς τὴν ἐβδόμην οἰκουμενικὴν Σύνοδον (787). Δύο μολύβδινα σφραγιῖδες τῆς Θ'-Ι' ἑκατονταετηρίδος ἀνῆκον εἰς τὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντῖνον ² καὶ τρίτη, τῆς ΙΑ'-ΙΒ', φέρουσα ἕμμετρον ἐπιγραφὴν, εἰς τινα ἀπώτερον διάδοχόν του Μιχαὴλ ὀνόματι :

Σφρα[γ(ις)] Μιχαή[λ] Ὁρεῶ[ν] ἐπισκ[ό]πον ³.

3. Ἀνατολικὴ χέρσος Ἑλλάς καὶ Θεσσαλία. Παραλείπον τὸ ὄριον Θηβῶν ⁴ καὶ τὴν βοιωτικὴν περιοχὴν, τὸ ἔγγραφον τῆς διανομῆς ἀπαριθμεῖ τὰς διοικητικὰς περιφερείας καὶ τοὺς συνοικισμοὺς τῆς ἀνατολικῆς χέρσου Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας : τὴν ἐπίσκεψιν Πλαταμῶνος (pertinentia Platamonos), τὸ ὄριον Λαρίσης (orion Larisse), τὴν ἐπαρχίαν Βλαχίας μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ εὗρισκομένων προσωπικῶν καὶ μοναστηριακῶν κτημάτων (provincia Blachie cum personalibus et monasterialibus in eis existentibus), τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Αὐτοκρατείας, ἧτοι τὴν Βέσαιναν, τὰ Φέρσαλα, τὸν Δομοκόν, τὸ Ρεβένικον, τοὺς δύο Ἄλμυροὺς μετὰ τῆς Δημητριάδος (pertinentia Imperatricis, scilicet Vesna, Fersala, Domocos, Revenica, duo Almiri cum Demetriadi), τὴν ἐπίσκεψιν Νέων Πατρῶν (pertinentia Neopatron). Εἰς ταῦτα προστίθενται, κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Tafel, ἡ provincia Velechative, ἡ pertinentia Petrion, Kellia, Dipotamon, Calacon, Pazi et Radovisidon.

Αἱ τρεῖς κυριώτεραι περιφέρειαι τῆς Θεσσαλίας, τὰς ὁποίας εὗρομεν ἀναγεγραμμένας ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1198, συναντῶνται καὶ ἐν τῇ Partitio Romaniae : ἡ ἐπίσκεψις Πλαταμῶνος, τὸ θέμα Βλαχίας καὶ τὸ ὄριον Λαρίσης. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο φέρεται ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ ὡς ἐπαρχία (provincia). Ἐπίσης ὑπὸ τὸ θέμα Βλαχίας μνημονεύονται ἐν τῷ νεωτέρῳ κειμένῳ καὶ τὰ προσωπικὰ ἢ μοναστηριακὰ κτήματα ⁵. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐπισκέψεις, τὸ ἔγγραφον τῆς διανομῆς καινο-

¹ Σ π. Λ ά μ ρ ο υ, Ὁρεὸς - Ὁρεοί, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 1 (1904), σελ. 32 - 36.

² Κ. Κωνσταντοπούλου, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 21 (ἀρ. 69 καὶ 70).

³ Αὐτόθι, σελ. 287 (ἀρ. 70α). Πρβλ. V. Laurent, Les bulles métriques dans la Sigillographie byzantine, Ἑλληνικά, τόμ. 5 (1932), σελ. 419 (ἀρ. 418).

⁴ Συμπληροῦντες τὰ ὅσα ἀνωτέρω ἐσημείωσαμεν (ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 252 - 253 [45 - 46]), περὶ τοῦ ὄριου Θηβῶν, ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ μολυβδοβούλλου, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ν. Βέη, ἀνῆκε Λέ[σον]τι β[ασιλικῆ] ὀσιαρ[ί]φ) *ἐπὶ τῶν οἰκ[ε]ιακῶν καὶ ἀρχοντι Θιβητῶν καὶ Ἑλλάδ(ος)* : N. A. Bees, Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas, Viz. Vremennik, τόμ. 21 (1914), μέρος γ', σελ. 202 κέ.

⁵ Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν τὰς περὶ Βλαχίας μελέτας τοῦ I. Nistor, Les Valachies de Thessalie et d'Épire, Académie Roumaine, Bulletin de la

τομῆ μόνον ὡς πρὸς τὴν διάταξιν αὐτῶν, παρέχον τὴν πληροφορίαν ὅτι αὐταὶ ὑπήγοντο εἰς τὰς κτήσεις τῆς Αὐτοκρατείας¹. Μνημονεύεται καὶ ἐνταῦθα ἡ αἰνιγματώδης *provincia Velechativæ*, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ καὶ τὸ χρυσόβουλλον. Τινὲς τῶν ἐρευνητῶν συνῆψαν τὸ ὄνομα τοῦτο πρὸς τοὺς Βελεγεζίτας Σλάβους τῆς Θεσσαλίας, ἀνωτέρω δὲ ἐταυτίσαμεν μετ' ἐπιφυλάξεως τὴν ἐπαρχίαν ταύτην μετὰ τῆς γῆς τῶν Λεβαχάτων, τῆς ἀναφερομένης ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1289². Ἴσως ὑπὸ τὸν παρεφθαρμένον τοῦτον τύπον λανθάνει τὸ τοπωνύμιον Βλαχοκατούνα³.

Περαιτέρω ἡ *Partitio Romaniae* ἀπαριθμεῖ καὶ ἄλλας περιοχάς, αἵτινες δὲν μνημονεύονται ἐν τῷ προγενεστέρῳ χρυσοβούλλῳ. Πρώτη ἔρχεται ἡ *ἐπίσκεψις* Νέων Πατρῶν. Τὴν Ὑπάτην, ὑπὸ τὸ μεσαιωνικὸν τοῦτο ὄνομα, μνημονεύουν τὰ πρακτικὰ τῆς Φωτιείου συνόδου τοῦ 879⁴ καὶ τὰ «Νέα Τακτικά» τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ⁵. Ἐκτὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἡ πόλις εἶχε καὶ στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικὴν σημασίαν⁶. Περὶ τῆς τελευταίας μαρτυροῦν, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ αἱ πληροφορίαι περὶ Ἰουδαϊκῆς παροικίας⁷.

section historique, τόμ. 25 (1944) καὶ *Originea Românilor din Balcani si Vlahiile din Tesalia si Epir*, περὶ ὧν βλ. Γ. Σοῦλη, Ἡ πρώτη περίοδος τῆς Σερβοκρατίας ἐν Θεσσαλίᾳ (1348-1356), Ἔπετ. Ἐταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 20 (1950), σελ. 62, σημ. 2, καὶ V. Laurent, *Les études byzantines en Roumanie 1939-1946*, *Revue des études byzantines*, τόμ. 6 (1948), σελ. 260.

¹ Περὶ τῶν Θεσσαλικῶν περιφερειῶν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω: ΕΕΒΣ, τόμ. 18, σελ. 42 κέ. [71 κέ.]. Εἰς τὰ σημειωθέντα αὐτόθι προσθέτομεν τὰ ἀκόλουθα: Εἰς τὸν Ρεβένικον ἢ Ραβένικον ὁ Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλης εὗρεν ἐγκατεστημένους ἑκατὸν Ἰουδαίους: Ν. Γιαννοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰουδαϊκῶν παροικιῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι, Ἔπετ. Ἐταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 7 (1930), σελ. 260-261. Ἐξ ἄλλου σημειοῦμεν ὅτι ἐν Ἀλμυρῷ ἤκμαζε κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας βιομηχανία ὑφασμάτων. Ἐν ἐπιστολῇ Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου πρὸς τὸν μητροπολίτην Λαρίσης τὸν Καλοσπίτην, γραφείση κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1223 ἢ τῷ 1224, γίνεται λόγος περὶ «ἀλμυρωτικοῦ λινίου ὑφάσματος»: Ν. Ἀ. Βέη, Λέων Μανουὴλ Μακρός, Ἔπετ. Ἐταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 2 (1925), σελ. 134.

² Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 273-274 [66-67].

³ Χωρίον Βλαχοκάτουνον εὐρίσκεται ἐν τῷ τέως δήμῳ Εὐπαλίου τῆς ἐπαρχίας Δωρίδος.

⁴ F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, σελ. 90 καὶ 234.

⁵ Georgii Cyprii, *Descriptio*, ed. H. Gelzer, σελ. 59 καὶ 83 (1162 καὶ 1770).

⁶ Πρὸ βλ. A. Rubio y Lucch, Περὶ τῶν καταλανικῶν φρουριῶν τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, μετ. Γ. Μαυράκη (Ἀθήναι 1912), σελ. 52 κέ.

⁷ Ν. Γιαννοπούλου, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 254-255.

Ἀκολουθῶς μνημονεύεται ἐν τῷ ἐγγράφῳ *ἐπίσκεψίς* τις, ἡ ὁποία φέρεται ἐν τῇ χειρογράφῳ παραδίδει ὑπὸ διαφόρους τύπους: οὕτω ὁ *Liber Albus* παρέχει τὴν γραφὴν *Petrironiclis*, ὁ *Liber Factorum Petron Viēls*, ὁ κῶδιξ τοῦ Ἁγίου Μάρκου *Petron Vietts* καὶ ὁ Ἀμβροσιανὸς *videlicet*. Ὁ *Tafel* πάντα τὰ χωρία ταῦτα διώρθωσεν εἰς *Pertinentia Petron, Kelliae* κλπ., καὶ τὸ μὲν πρῶτον τοπωνύμιον ἐταύτισε πρὸς τὴν θεσσαλικὴν Πέτραν ἢ Νέαν Πέτραν, ὅπου ἔκειτο ἡ γνωστὴ μονὴ τοῦ Προδρόμου¹, τὸ δὲ δεύτερον πρὸς «τὸν βουνὸν τῶν Κελλίων» τῆς Ὀσσης, τὸ ὁποῖον μνημονεῖ ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ². Τὴν ἀποκατάστασιν ταύτην εὐρίσκομεν ἥμιστα πιθανήν. Καθ' ἡμᾶς οὐδεμία παρίσταται ἀνάγκη μεταβολῆς τοῦ παραδεδομένου κειμένου, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἑξῆς: *Pertinentia Petron, videlicet Dipotamon, Calacon, Pazi et Radovisidon*, ἡ *ἐπίσκεψίς* *Πετρῶν* (παλαιᾶς καὶ νέας;), ἤτοι *Διπόταμον* κλπ.

Δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν γεωγραφικῶς τὰ ὑπὸ τὴν *ἐπίσκεψιν* Πέτρας ἢ Πετρῶν ὑπαγόμενα χωρία, πλὴν ἑνός. Οὕτω ἀγνοοῦμεν, ποῦ ἔκειτο τὸ *Διπόταμον*, ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰ τοπωνύμια *Calacon* καὶ *Pazi*, σημειοῦμεν ὅτι τὸ πρῶτον φέρεται ἐν τῇ χειρογράφῳ παραδίδει ὑπὸ τοὺς τύπους *Calacon* (*Liber Albus*), *Calâcon* (*Liber Factorum*), *Calaneo Pagii* (*Ambrosianus*) καὶ *Talantum* (*cod. S. Marci*): τὸ δεύτερον *Pazi* (*Liber Albus*), *Pazima* (*Liber Factorum*) καὶ *Pacima* (*cod. S. Marci*). Κατὰ τὸν *Tafel*, ὑπὸ τὸν τύπον *Calacon* λανθάνει τὸ τοπωνύμιον *Γαλάζων*, κατὰ γενικὴν πληθυντικὴν, γνωστὸν ἐκ τῆς ὁμωνύμου ἐπισκοπῆς, τῆς ὑπαγομένης ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Λαρίσης. Ὑπὸ τὸν τύπον *Pazi* ὁ αὐτὸς ἐρευνητὴς ἀναζητεῖ τοὺς θεσσαλικοὺς Σταγούς³. Ἀμφότεραι αἱ εἰκασίαι φαίνονται φωνητικῶς βεβιασμένα. Τοῦτο δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ μὲν γραφὴ *Calacon* δηλοῖ ἴσως τοπωνύμιον *Κάλαμος*, ἡ δὲ γραφὴ τοῦ κώδικος τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὑπενθυμίζει τὸ μεσαιωνικὸν *Ταλάντιον*, τὴν ἀρχαίαν Ἀταλάντην.

Τὸ μόνον ὄνομα, τὸ ὁποῖον παραδίδεται καὶ ὑπὸ ἄλλων πηγῶν, εἶναι τὸ *Radovisidon*. Τοῦτο πρέπει ἀναμφισβητήτως νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὸ μεσαιωνικὸν *Ραδοβισιδιον*. Ὑπὸ τὸ σλαβικὸν τοῦτο ὄνομα φέρονται διάφοροι μεσαιωνικοὶ καὶ νεώτεροι συνοικισμοί⁴. Παλαιότερος ὅλων ἦτο ὁ μνημονευόμενος ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος χρυσοβούλλῳ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β'

¹ *Acta et Diplomata græca*, τόμ. Δ', σελ. 330 κέ. Ν. Γιαννοπούλου, Αἱ παρὰ τὴν Δημητριάδα βυζαντιναὶ μοναί, Ἐπετ. Ἐταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 1 (1924), σελ. 210 κέ.

² Ἄννα Κομνηνὴ ἡ Ε', 5, τόμ. Β', σελ. 169.

³ *Tafel*, *Symbolæ Criticæ*, Β', σελ. 133 καὶ *Urkunden*, τόμ. Α', σελ. 488 - 489, σημ. 6 καὶ 7.

⁴ *M. Vasmér*, *Die Slaven in Griechenland*, σελ. 48 καὶ 186.

(1020) καὶ ἀνήκων εἰς τὸν ἐπίσκοπον Στρουμμίτζης¹. Ἄλλοι ὁμώνυμοι συνοικισμοὶ ἀναφέρονται ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1371² καὶ παρὰ Καντακουζηνῶ (Α΄, σελ. 475). Τὸ θεσσαλικὸν Ραδοβίσδιον μνημονεύεται ὡς ἐπισκοπὴ ὑπαγομένη ὑπὸ τὸν θρόνον τῆς Λαρίσης³.

4. *Δυτικὴ χέρσος Ἑλλάς, Ἡπειρος καὶ Ἀλβανία*. Ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ, ἣ ὁποία ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν ἀντικρῶ τοῦ ὄριου Πατρῶν ἀκτῶν μέχρι τοῦ Δυρραχίου, μνημονεύεται ἐν πρώτοις τὸ θέμα Νικοπόλεως μετὰ τῶν *ἐπισκέψεων* ᾽Αρτης, ᾽Αχελῶου, ᾽Ανατολικοῦ, Λεσιανῶν καὶ λοιπῶν, ἀρχοντικῶν⁴ καὶ μοναστηριακῶν: Nicopolia, cum pertinentiā de Arta, de Achello, de Anatolico, de Lesianis et de ceteris archondorum et monasteriorum. Ἐν τῷ ἀντιστοίχῳ χωρίῳ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Da Canale ἀναγινώσκωμεν: Nicopala, con les partinenses de Arta et de Achello et de Lesianis, et de totes les archandries et mostiers⁵. Ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1198 μνημονεύονται ὁριστῶς αἱ ἐν τῷ θεματι Νικοπόλεως εὐρισκόμεναι προσωπικαί, ἐκκλησιαστικαὶ καὶ μοναστηριακαὶ *ἐπισκέψεις*, ὡς καὶ αἱ ἀνήκουσαι εἰς μέλη τῆς δυναστείας, εἰς τοὺς πανευχεστάτους (felicissimis) σεβαστοκράτορας καὶ καίσαρας, εἰς τὰς προσφιλεῖς θυγατέρας καὶ τὴν περιπόθητον (desideratissimæ) Αὐγούσταν, τὴν σύζυγον δηλαδὴ τοῦ ᾽Αλεξίου τοῦ Γ΄ Εὐφροσύνην⁶.

Τὰ κατὰ τὸ θέμα Νικοπόλεως διηυκρινήθησαν ἐν τῷ συνόλῳ ἀνωτέρω¹. Ὑπολείπεται ἐπομένως νὰ γίνῃ διὰ βραχέων λόγος περὶ τῶν πολισμάτων, τὰ ὁποία ὀνομαστικῶς ἀναφέρει τὸ ἔγγραφο. Ἡ ᾽Αρτα ἀποκαλεῖται ὑπὸ μεταγενεστέρου συγγραφέως καὶ αὐτοκράτορος «κεφάλαιον» τῶν πόλεων τῆς ᾽Ακαρ-

¹ H. G e l z e r, ἐν Byz. Zeitschrift, τόμ. 2 (1893), σελ. 42-43. Δ. ᾽Α. Ζακυθηνού, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν ᾽Αχρίδος καὶ Ἰπεκίου, Μακεδονικά, τόμ. 1 (1940), σελ. 438 καὶ 446.

² Acta et Diplomata græca, τόμ. Α΄, σελ. 588.

³ T a f e l, Symbolæ Criticæ, Β΄, σελ. 134-135. Πρβλ. Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, Νέος Ἑλληνομῆμων, τόμ. 3 (1906), σελ. 117. Βιβλιογραφικὸν σημείωμα τοῦ κώδικος τοῦ Christ College τῆς Ὁξφόρδης ἐγγραφή ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ραδοβισδίου Θεοφάνους: Αὐτόθι, τόμ. 4 (1907), σελ. 115-116.

⁴ Ὁ Tafel παρὰ T h o m a s, Urkunden, τόμ. Α΄, σελ. 471, σημ. 4, ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι τὸ ἐν τῷ κειμένῳ φερόμενον archondorum πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς archontariorum. Οὐδεμία ὑφίσταται ἀνάγκη διορθώσεως, ἐὰν τὸ archondorum τοῦ κειμένου ληφθῇ ὡς γενικὴ πληθυντικὴ, τῶν ἀρχόντων. Περὶ τῶν διαφορῶν κατηγοριῶν κτημάτων, βλ. F r. D ö l g e r, Beiträge zur Geschichte der byz. Finanzverwaltung, σελ. 63 κέ.

⁵ T a f e l καὶ T h o m a s, Αὐτόθι, σελ. 494.

⁶ Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 239 [32].

⁷ Αὐτόθι, σελ. 239-243 [32-36].

νανίας¹. Ἀντικατέστησε τὴν παλαιὰν Ἀμβρακίαν, τὸ δὲ μεσαιωνικὸν καὶ νεώτερον ὄνομά της μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον ὑπὸ δυτικῶν συγγραφέων ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀγώνων τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Α' κατὰ τῶν Νορμανδῶν (1081 κέ.)². Βενετικὴ πηγὴ μνημονεύει τὴν πόλιν τῷ 1131³. Ὅτε περὶ τὸ ἔτος 1165 ὁ Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης ἐπεσκέφθη τὰς ἑλληνικὰς χώρας, εὔρεν ἐγκατεστημένους ἐν Ἄρτῃ περὶ τοὺς ἑκατὸν Ἰουδαίους⁴. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ περὶ τῆς ἐμπορικῆς σημασίας τῆς πόλεως. Ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς 12 Μαΐου 1157 μνημονεύεται ὁ πρῶτος γνωστός ἀρχιερεὺς Ἄρτης Βασίλειος⁵. Ἡ Ἄρτα, γενομένη πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, ἀπέβη σημαντικὸν πολιτικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος⁶. Ὁ Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος ἐπεσκέφθη αὐτὴν κατὰ τὰ ἔτη 1435-1436⁷.

Ὁ περιηγητὴς Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης, συνεχίζων τὴν πορείαν του, ἐπεσκέφθη καὶ τὰ δύο ἄλλα πολισμοὶ τοῦ ἐγγράφου, τὸν Ἀχελῶν καὶ τὸ Ἀνατολικόν. Ἐν τῷ Ἀχελῶφ εὔρε τριάκοντα περίπου Ἰουδαίους. Τὸ Ἀνατολικόν, ἀπέχον ἡμισίαν ἡμέραν, ἔκειτο ἐπὶ βραχίονος θαλάσσης⁸. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Θ' αἰῶνος ὁ Ἀχελῶς ἦτο ἔδρα ἐπισκοπῆς, ὑπαγομένης ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου⁹. Ὁ Δημήτριος Χωματιανὸς ὁμιλεῖ περὶ θέματος Ἀχελῶφ¹⁰. Περὶ τῶν Λεσιανῶν ὁ Tafel σημειώνει ὅτι ἐν τῇ γνωστῇ ἀναγραφῇ τῇ φερομένῃ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὅσαι τῶν πόλεων ἐν τοῖς ὕστερον χρό-

¹ Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 509.

² F. Chalandon, Alexis Ier Comnène, σελ. 87.

³ A. Schaubé, Handlungsgeschichte der Romanischen Völker des Mittelmeergebiets bis zum Ende der Kreuzzüge (Μόναχον 1906), σελ. 244.

⁴ Δὲν εἶναι σαφές, ἐὰν ὁ Βενιαμὶν ἐπεσκέφθη τὴν Ἄρταν ἢ τὴν Λευκάδα. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ περιηγητὴς ὁμιλεῖ περὶ τῆς Λευκάδος ἐτάχθη ὁ Ἀνδρέας Ἀνδρεάδης: Sur Benjamin de Tudèle, ἐν Ἔργοις, τόμ. Α' (Ἀθήναι 1938), σελ. 669-670. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἀνδρεάδου ἀποκρούει ὁ Μ. Δένδιας, Λευκάς ἢ Ἄρτα; Ἐφημερίδα ἐνός χωρίου τοῦ Ὀδοιπορικῆ τοῦ Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλης, Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, τόμ. 6 (1931), σελ. 23-28. Παρὰ ταῦτα τὴν γνώμην τοῦ Ἀνδρεάδου εὐρίσκει πιθανωτέραν ὁ J. Starr, The Jews in the Byzantine Empire 641-1204 (Ἀθήναι 1939), σελ. 233.

⁵ F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, σελ. 641-642, σημ. 3.

⁶ Ἀ. Ὀρλάνδου, Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 2 (1936), σελ. 3 κέ.

⁷ E. Ziebarth, Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος ἐν Ἠπείρῳ, Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, τόμ. 1 (1926), σελ. 110 κέ.

⁸ Μ. Δένδια, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 26.

⁹ Georgii Cyprii, Descriptio Orbis Romani, ἐκδ. H. Gelzer, σελ. 78 (1663).

¹⁰ Pitra, Analecta sacra et classica, τόμ. Γ', στ. 503.

νοις μετωνομάσθησαν», γράφεται «Αἰτωλία τὰ Λεχώνια»¹, δὲν ἄγνοεῖ ὅμως τὸ χωρίον τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως (στ. 8881), ὅπου μνημονεύεται τοπωνύμιον τὰ Λεσιανά². Περὶ τούτου ἀσφαλῶς γίνεται λόγος ἐν τῇ *Partitio Romaniae*. Ὡς παρετηρήθη, οὐδέτερον τῶν σήμερον γνωστῶν ὀμωνύμων χωρίων τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων καὶ τῆς ἐπαρχίας Τρικάλων δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ ἡμέτερον, κείμενον προφανῶς νοτίως τῆς Ἄρτης³.

Βορείως τοῦ θέματος Νικοπόλεως ἀναφέρονται μικρότερά τινες ἢ μεγαλύτερα περιφέρειαι, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰς βορειοτάτας ἐπαρχίας τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς Ἠπείρου καὶ πρὸς μέγα τμήμα τῆς Ἀλβανίας μέχρι τοῦ Δυρραχίου. Κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Tafel, αἱ περιφέρειαι αὗται εἶναι τὸ θέμα Δυρραχίου καὶ Ἀρβάνου (*provincia Dirachii et Arbanii*) μετὰ τῶν χαρτουλαράτων Γλαβινίτισης καὶ Βαγενιτίας (*cum chartolaratis de Glaviniza, de Vagenetia*), καὶ αἱ ἐπαρχίαι Ἰωαννίνων καὶ Δρυϊνουπόλεως (*Driporoli*). Εἰς ταύτας προστίθενται καὶ αἱ ὑπολειπόμεναι δύο νῆσοι τοῦ Ἰονίου, ἡ Λευκάς καὶ ἡ Κορυφῶ (*Coripho*), ἥτοι ἡ Κέρκυρα⁴.

Ἡ ἀποκατάστασις ὅμως τοῦ Tafel ἀποκόπτει ἀπὸ τὴν μεγάλην ταύτην περιοχὴν σημαντικὰ τμήματα, τὰ ὅποια ὑπὸ παρηλλαγμένα ὀνόματα προσαρτῶν εἰς ἄλλας περιφερείας τῆς ἑλληνικῆς χώρας. Πράγματι ἐν τῷ αὐτῷ δευτέρῳ κλήρῳ τοῦ Δουκὸς καὶ τῆς κοινότητος Βενετίας, ἐνθα ἀναγράφονται καὶ αἱ ἀνωτέρω ἐπαρχίαι, περιλαμβάνονται καὶ τινες ἄλλαι, ἥτοι ἡ *provincia Coloniae Conchilari* ἢ *Conchilarica* ἢ *Concilarii* ἢ *Conchi Latice*, μετὰ τῆς *Canisia*, *Canisu* ἢ *Nisia*, ὡς καὶ ἡ *pertinentia Loradi* ἢ *Loradi*. Τὰ ὀνόματα ταῦτα, τινὰ τῶν ὁποίων εἶναι κακῶς παραδεδομένα, διωρθώθησαν καὶ ἠρμηνεύθησαν κατὰ διαφόρους τρόπους ὑπὸ τῶν παλαιότερων ἐρευνητῶν. Ἦδη ὁ Παῦλος Rhamnusiensis ἀντὶ τοῦ *Colonia* ἔγραψε *Calauria*, ὑπονοῶν τὴν παρὰ τὰ Μέθανα νησίδα, τὸν σημερινὸν Πόρον, τὸ δὲ *Conchilari* διώρθωσεν εἰς *Cyclades*⁵. Ὁ Tafel ἔξ ἄλλου ἔγραψε: *provincia Coloniae cum Cycladibus, Nisia, pertinentia Loradi* καὶ τὴν μὲν πρώτην ἐταύτισε πρὸς τὸ ἀκρωτήριο Σούνιον (κάβο-Κολόννες!), τὴν *Nisia* πρὸς τὴν Νάξον καὶ τὸ *Loradi* πρὸν τὴν Λέβινθον, νησίδα τῶν ἀνατολικῶν Σποράδων⁶.

Οὐδεμίαν τῶν διορθώσεων τούτων εὐσταθεῖ. Ἐχομεν καὶ ἐνταῦθα περι-

¹ Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἱεροκλέους ὑπὸ Α. Burckhardt, σελ. 64, 46.

² Tafel καὶ Thomas, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 471, σημ. 2.

³ Π. Κ α λ ο ν ἄ ρ ο ς, ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, σελ. 357, σημείωσις.

⁴ Περὶ τοῦ ὀνόματος Κορυφῶ βλ. καὶ ὅσα ἐσημείωσεν ἐπ' ἐσχάτων ὁ Φ. Κορυφῶ, ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Θεσσαλονίκης τὰ Λαογραφικά, τόμ. Β', σελ. 318 κἑ.

⁵ Παρὰ Tafel, *Symbolae Criticae*, Β', σελ. 36.

⁶ Tafel καὶ Thomas, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 469, σημ. 8-11.

πτώσεις τοπωνυμίων, πλανωμένων πρὸς νότον καὶ ἀνηκόντων εἰς ομάδας, ἀλλαχοῦ τοῦ ἐγγράφου περιλαμβανομένας. Τὸ πρᾶγμα παρετήρησεν ἤδη ὁ Th. Menke, ὁ ὁποῖος, ἀπορρίπτων τὰς διορθώσεις καὶ τὰς ἐρμηνείας τοῦ Tafel, ἐσεβάσθη τὴν χειρόγραφον παράδοσιν καὶ ἐδέχθη τὴν γραφὴν «provincia Coloniae cum Chilaris, Canisia», ἀνεγνώρισε δὲ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τὰ ἡπειρωτικὰ τοπωνύμια Κολωνία, Κζαρί καὶ Κόνιτσα¹. Τὰς γνώμας τοῦ Menke ἐδέχθη καὶ ὁ J. Longnon². Πρόκειται πράγματι περὶ τῆς Κολωνίας, τοῦ γνωστοῦ πολισματος τῆς Βορείου Ἡπείρου, ἀναγραφομένου ὁμοῦ μετὰ δύο ἄλλων τοπωνυμίων, εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ὁποίων ἔχομεν σοβαρὰς ἐπιφυλάξεις. Καθ' ἡμᾶς, ὑπὸ τὸ ὄνομα Canisia λανθάνει ἢ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἐπίσης γνωστὴ ἡπειρωτικὴ πόλις Κάνινα, κειμένη οὐχὶ μακρὰν τοῦ Ἀῶλωνος³. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ τοπωνύμιον Chilaris, νομίζομεν ὅτι τοῦτο δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ *Χλερηνόν*, τὸ ὁποῖον μνημονεύει ὁ Καντακουζηνὸς ὁμοῦ μετὰ τῶν φρουρίων Σωσκοῦ, Δέβρης καὶ Σταριδόλων⁴.

Οὐδὲν τὸ σαφές δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τῆς pertinencia Lopadi ἢ Lapadi, ἢ ὁποία παρεμβάλλεται μεταξὺ τῶν Κανίνων καὶ τοῦ ὀρίου Πατρῶν καὶ Μεθώνης. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι κατὰ λάθος περιελήφθη εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ ἐγγράφου τὸ ὄνομα τοῦ μικρασιατικοῦ Λοπαδίου, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1198 φέρεται ὡς *ἐπίσκεψις* Λοπαδίου καὶ Ἀπολλωνιάδος ὑπὸ τὸ θέμα Ὀψικίου καὶ Αἰγαίου⁵.

Διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ χωρίου τῆς Partitio Romaniae διαφωτίζεται ἢ κατὰ περιφερείας ὀργάνωσις τῶν βορειοδυτικῶν ἐσχατιῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Αἱ διοικητικαὶ αὗται περιφέρειαι εἶναι αἱ ἐπαρχίαι Ἰωαννίνων καὶ Δρυϊνουπόλεως, ἢ ἐπαρχία Κολωνίας μετὰ τοῦ Χλερηνοῦ, τὰ Κάνινα, τὸ θέμα Δυρραχίου μετὰ τῶν χαρτουλαράτων Γλαβινίτσης καὶ Βαγενιτίας, ὡς καὶ αἱ νῆσοι Λευκάς καὶ Κέρκυρα. Περὶ τῶν μικροτέρων περιοχῶν, περὶ τῶν Κανίνων, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Δρυϊνουπόλεως, τῆς Κολωνίας καὶ τῶν νήσων ἐλέχθησαν ἀνωτέρω τὰ δέοντα⁶. Θὰ ἀρκεσθῶμεν ἐνταῦθα νὰ συμπληρώσωμεν τὰ ὅσα διὰ μακρῶν ἐξεθέσαμεν ἤδη περὶ τοῦ θέματος Δυρραχίου, τῆς ἐπισημοτάτης τῶν διοικητικῶν τούτων περιφερειῶν⁷.

¹ Th. Menke, Erläuternde Vorbemerkungen zu Spruner-Menke Hand-Atlas zur Geschichte des Mittelalters und der neueren Zeit, γ' ἐκδ. (Gotha 1878), σελ. 40.

² J. Longnon, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 81.

³ Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 219-220 [12-13].

⁴ Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 454.

⁵ Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 19, σελ. 6 [98].

⁶ Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 219-222, 223, 243-245 [12-15, 16, 36-38].

⁷ Αὐτόθι, σελ. 210-218 [3-11]. Εἰς τὸν αὐτόθι καταχωριζόμενον πίνακα τῶν

Τὸ θέμα Δυρραχίου ἐμφανίζεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγγράφῳ ὡς θέμα Δυρραχίου καὶ Ἀρβάνου, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρηγται προσηρτημένα τὰ *χαρτουλαράτα* Γλαβινίτσης καὶ Βαγενιτίας¹. Βενετικὸν ἐγγραφον τῆς αὐτῆς περιόδου ἐποχῆς, ἐκδοθὲν κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1205, παρέχει διαφωτιστικὰς τινὰς πληροφορίας. Μνημονεύονται ἐν αὐτῷ τὸ θέμα Δυρραχίου μετὰ τοῦ χαρτουλαράτου Γλαβινίτσης, τὸ θέμα Βαγενιτίας καὶ ἡ Κέρκυρα. Διευκρινεῖται περὶ αὐτῶν ὅτι εἰς τὸ θέμα Δυρραχίου ὑπήγοντο οἱ Σφρηναίτων λόφοι (Spri-

στρατηγῶν καὶ δουκῶν Δυρραχίου ἐπιφέρομεν τὰς ἀκολουθοῦσας προσθήκας καὶ παρατηρήσεις: α') Ἐγγραφή ἀνωτέρω, σελ. 212 - 213 [5 - 6], ὅτι ὁ Λέων ὁ Παβδοῦχος προΐστατο τοῦ Δυρραχίου, ὅτε συνήφθη ἡ μάχη τῆς Ἀγγιάλου, τὸν Αὐγουστον τοῦ 917. Ὁ καθηγητὴς κ. Μιχαήλ Λάσκαρις, ἐν τῇ μελέτῃ του *La rivalité Bulgaro-byzantine en Serbie et la mission de Léon Rhabdouchos*, *Revue Historique du Sud-Est européen*, τόμ. 20 (1943), σελ. 202 - 207, στηριζόμενος εἰς μαρτυρίας τοῦ Συνεχιστοῦ τοῦ Γεωργίου τοῦ Μοναχοῦ, τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μελιτηνοῦ καὶ τοῦ Λέοντος τοῦ Γραμματικοῦ, τοποθετεῖ τὴν ἐν Δυρραχίῳ ἀρχὴν τοῦ Παβδοῦχου περὶ τὸ ἔτος 880 καὶ ταυτίζει τοῦτον πρὸς τὸν Λέοντα τὸν Παβδοῦχον, τὸν μάλιστα καὶ λογοθέτην τοῦ δρόμου, τὸν μνημονεύομενον ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Λέοντος τοῦ Χοιροσφάκτου. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ κ. Λάσκαρις, οὐχὶ ἄνευ ἐπιφυλάξεως, συνάπτει τὰς πρὸς τοὺς Σέρβους ἐνεργείας τοῦ στρατηγοῦ τοῦ θέματος πρὸς τὴν κατάληψιν τῶν τριακοντα φρουρίων τοῦ Δυρραχίου ὑπὸ τοῦ Συμεῶν, κατὰ τὰ ἔτη 894 - 896. Ἡ γνώμη αὕτη, πειστικὴ κατ' ἀρχὴν, ἔρχεται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, θὰ ἦτο δὲ ὑπερβολικὸν γὰρ θέσωμεν ἐν ἀμφιβολίᾳ τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ συγγραφέως τούτου διὰ σοβαρώτατα μάλιστα γεγονότα αὐτῆς τῆς βασιλείας του. Ἴσως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δύο ὁμώνυμοι στρατηγοὶ ἐχρημάτισαν διοικηταὶ τοῦ Δυρραχίου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 880 καὶ 917.

β') Περὶ τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα τοῦ Πηγωνίτου, περὶ τοῦ ὁποίου διελάβομεν αὐτόθι, σελ. 213 [6], βλ. τὴν μελέτην τοῦ H. G r é g o i r e, *Nicetas Pégonitès, vainqueur du roi bulgare Jean Vladislav, Byzantion*, τόμ. 12 (1937), σελ. 283 - 291.

γ') Εἰς τὸν πίνακα τῶν ἀρχόντων τοῦ θέματος πρέπει νὰ προστεθῇ ὁ Ἰωάννης Βρανᾶς, ὅστις προΐστατο αὐτοῦ, ὅτε τῷ 1185 οἱ Νορμανδοὶ κατέλαβον τὸ Δυρράχιον. Ὁ Βρανᾶς μετήχθη αἰχμάλωτος εἰς τὴν Σικελίαν: *Νικήτας Χωνιάτης*, σελ. 411. Πρβλ. F r. D ö l g e r, ἐν *Byz. Zeitschrift*, τόμ. 42 (1942), σελ. 327.

δ') Περὶ τὸ ἔτος 1000 μνημονεύεται λειτουργὸς φέρων τὸν τίτλον *προσιτών* Δυρραχίου (P r o k i é, *Die Zusätze in der Handschr. des Joh. Skylitzes*, *Μόναχον* 1906, σελ. 31, παρὰ C. J i r e č e k, *Geschichte der Serben*, τόμ. Α', σελ. 37, σημ. 1). Ὁ ἀρχων οὗτος δὲν ἀνήκεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν διοίκησιν, ἀλλ' εἰς τὴν τοπικὴν κοινοτικὴν ἀρχὴν, ἣ ὅποια διετηρήθη κυρίως κατὰ τὰς περιφερειακὰς βυζαντινὰς κτήσεις, ὡς ἐν Δαλματίᾳ καὶ ἐν Χερσῶνι: *Acta Albaniae*, τόμ. Α', σελ. 31 - 32, σημ. 9. G. B r a t i a n u, *Privilèges et franchises municipales dans l'Empire byzantin*, ἐν *Βουκουρεστίῳ* 1936, σελ. 65 κέ.

¹ Μικρὸν πρὸ τοῦ ἔτους 1156 ὁ διοικητὴς τοῦ θέματος φέρεται ὡς δούξ Δυρραχίου καὶ Ἀρχίδος. Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 217 [10].

pariza) ¹ μετὰ τοῦ χαρτουλαράτου Γλαβνίτης, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ περιλαμβάνη τρία ἢ τέσσαρα προάστια (casalia) ², καὶ ὁ Αὐλών³ τὸ κατεπανίκιον τῆς Βαγενιτίας ἔχει τὸ χαρτουλαράτον τοῦ Γλυκέος ⁴ μετὰ δύο ζευγηλατείων (villæ) καὶ δύο ἀγριδίων (agridia) ⁴, ἧτοι μικρῶν προαστίων : hec sunt enim sub Dirrachio, videlicet Sīnarsa cum chartolarato de Glavenitis, quod chartolaratum potest esse cum tribus vel quatuor casalibus, et Ablona : est catepanikium Vagenetie, et habet unum chartolaratum de Glikī cum aliis duabus villis et duobus agridiis, idem (γρ. id est) parvis casalibus ⁴.

Ἡ περιοχὴ τοῦ Ἀρβάνου ἢ Ἀλβάνου, ἡ κοιτὶς τοῦ ἄλβανικοῦ ἔθνους, ταυτίζεται πρὸς τὴν ὄρεινὴν χώραν, τὴν κειμένην μεταξὺ τῶν ποταμῶν Μάτη (Mat) καὶ Yssamo (Ischmi). Κύριον ἀστικόν, διοικητικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον αὐτῆς ὑπῆρξαν αἱ Κροαὶ (Kruja) ⁵. Ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ ὁμιλεῖ περὶ τῶν κλεισουργῶν τοῦ Ἀρβάνου, τῶν ὁποίων τὴν φύλαξιν εἶχε κατὰ τοὺς ἀγῶνας ἐναντίον τοῦ Βοημούδου (1107) ὁ Εὐστάθιος Καμμύτζης ⁶. Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης εἶχεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του τὴν ἐπαρχίαν ταύτην. Διὰ βραχέων περιγράφει τὴν πορείαν του διὰ μέσου τῆς ἀγρίας χώρας τῆς κεντρικῆς Ἀλβανίας. Ἀναχωρήσας ἐκ Βερροίας ἐν μέσῳ χειμῶνι, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1257, διὰ Σερβίων, Καστορίας καὶ Ἀχρίδος, ἔφθασεν εἰς Ἀρβανον καὶ ἐκεῖθεν προήχθη μέχρι Δυρραχίου. Κατὰ τὴν ἐπάνοδον, ὁ ἱστορικὸς διέσχισε τὴν Χουναβίαν, ἐπαρχίαν κειμένην παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Μάτη ⁸, διέβη τὸ ὄρος τὸ λεγόμενον Κακὴ Πέτρα ⁹, συνήνησε τὸν

¹ Πρβλ. Acta Albaniae, τόμ. Α', σελ. 130, σημ. 2.

² Διὰ τοῦ βυζαντινοῦ ὄρου προάστιον ἀποδίδομεν τὸν λατινικὸν casale. Ἐν ἀνδεγαυικῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1284 λέγεται ὅτι τὰ casalia «curatoriae græco nomine nuncupantur», ἐν Acta Albaniae, τόμ. Α', σελ. 287, ἐν λ. C a s a l e. Περὶ τῶν ὄρων κουρατωρία καὶ προάστιον βλ. F r. D ö l g e r, Beiträge, σελ. 39 κέ. καὶ 127 κέ.

³ Ὁ ποταμὸς Γλυκὸς (ὁ Ἀχέρων τῆς ἀρχαιότητος) ἐκβάλλει εἰς τὸ Ἰόνιον Πέλαγος ἐναντι τῆς Κερκύρας. Ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν νορμανδικῶν πολέμων : Δ', 3, τόμ. Α', σελ. 136 (Reifferscheid).

⁴ Περὶ τοῦ ὄρου βλ. F r. D ö l g e r, Αὐτόθι, σελ. 135 κέ.

⁵ T a f e l καὶ T h o m a s, Ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Α', σελ. 570.

⁶ L. V. T h a l l o c z y καὶ C. J i r e č e k, Zwei Urkunden aus Nord-Albanien, ἐν Illyrisch-Albanische Forschungen, τόμ. 1 (Βιέννη 1916), σελ. 125 κέ. Δ. Ἄ. Ζακυθηνοῦ, Grecs et Albanais dans l'Illyrie médiévale, La Grèce et les Balkans (Ἀθήναι 1947), σελ. 106 κέ.

⁷ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ, ΠΓ', 5, τόμ. Β', σελ. 190.

⁸ Περὶ τῆς χώρας ταύτης βλ. Acta Albaniae, τόμ. Α', σελ. 60, σημ. 3. G. M o r a v c s i k, Byzantinoturcica, τόμ. Β' (Βουδαπέστη 1943), σελ. 290. Δ. Ἄ. Ζακυθηνοῦ, Αὐτόθι, σελ. 105, σημ. 2.

⁹ Ἡ Κομνηνὴ, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 191, μνημονεῖ τὴν κλεισουργῶν «τὴν ἐγχωρίως οὕτω καλουμένην Πέτραν».

ποταμὸν καὶ ἀκολούθως ἔφθασεν εἰς Δέβρην. Ἐκεῖθεν διὰ Κιτζάβεωσ (Kitchanov) ἐπανήλθεν εἰς τὸν Πρίλαπον τῆς βορειοδυτικῆς Μακεδονίας¹.

Ἡ περιοχή τοῦ ᾠΑρβάνου ὑπέστη ἐνωρίτατα τὴν βυζαντινὴν ἐπίδρασιν. Ἡ ἐπισκοπὴ Κροῶν ὑπήχθη ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Δυρραχίου². Ὁ ἐπίσκοπος Δαυὶδ παρέστη εἰς τὴν ἐν ᾠΑγία Σοφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως σύνοδον τοῦ 879³. Ἡ πόλις ἔτυχε προνομίων ἐκ μέρους βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἄλλων ἡγεμόνων, τοῦ ᾠΙωάννου τοῦ Βατάτζη, τοῦ Θεοδώρου Β' τοῦ Λασκάρως, τοῦ Μιχαήλ Η' καὶ ᾠΑνδρονίκου Β' τῶν Παλαιολόγων, τοῦ κράλη τῆς Σερβίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως ᾠΑλφόνσου τοῦ ᾠΑραγωνικοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ ἔγγραφο, ἐκδοθὲν τῷ 1457, διέσωσε τὰς πληροφορίες περὶ τῶν παλαιότερων παραχωρήσεων⁴. Ἐν χειρογράφῳ τοῦ Βατικανοῦ τοῦ ἔτους 1226 παραδίδεται μακρὸν ἔμμετρον ἐπιτάφιον, ἀντιγραφὲν προφανῶς ἐξ ἐπιτυμβίου πλακόσ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναφέρεται ὁ Κωνσταντῖνος Μέλης, ἀρχιδιάκονος ᾠΑλβάνου, ἀκμάσας κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος⁵.

Τὰ δύο *χαρτουλαράτα*⁶ τοῦ θέματος Δυρραχίου περιελάμβανον τὴν Γλαβινίτσαν καὶ τὴν Βαγενιτίαν. Ἡ πρώτη ὑπῆρξεν ἡ ἔδρα τῆς ὁμωνύμου ἐπισκοπῆς, ἡ ὁποία μνημονεῦεται ἐν τῷ γνωστῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' ὑπὲρ τῆς ᾠΕκκλησίας ᾠΑχρίδος (1019)⁷ καὶ ἀκολούθως ἐν ἐπιστολαῖς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου (1091 - 1108)⁸. Μετὰ τὴν λατινικὴν κατάκτησιν ἰδρύεται καὶ λατινικὴ ἐπισκοπὴ, περιλαμβάνουσα καὶ τὴν ᾠΕκκλησίαν ᾠΑῦλῶνος. Κατὰ τὰ ἔτη 1286 καὶ 1287 ἀναφέρεται ὁ Waldebrunus, episcopus Avellonensis et Glavinicensis⁹. Ἐπανειλημμένως ἡ ᾠΑννα ἡ Κομνηνὴ ὁμιλεῖ περὶ τῆς Γλαβινίτσης ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν νορμανδικῶν πο-

¹ ᾠΑ κ ρ ο π ο λ ί τ η ς, τόμ. Α', σελ. 140 (Heisenberg).

² Acta Albaniae, τόμ. Α', σελ. 10 - 11 (ἀρ. 48).

³ Αὐτόθι, σελ. 14 - 15 (ἀρ. 57).

⁴ L. V. T h a l l o c z y καὶ C. J i g e ě e k, ᾠἘνθ' ἄνωτ., σελ. 147 κέ. Acta Albaniae, τόμ. Α', σελ. 68 - 69 (ἀρ. 234), 135 (ἀρ. 456), 151 (ἀρ. 508), 254 (ἀρ. 834). A. S o l o n i e v καὶ V. M o š i n, Diplomata graeca Regum et Imperatorum Serviae, σελ. 310 κέ. Πρβλ. Fr. D o l g e r, Regesten, ἀρ. 1387, 1810 καὶ 2058. Κατὰ τὸ ἔγγραφο τοῦ Στεφάνου Δουσάν, πρῶτος ὁ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς παρεχώρησε προνόμια εἰς τὴν πόλιν τῶν Κροῶν, ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη δικαίως ἀμφισβητεῖται: Acta Albaniae, σελ. 30 (ἀρ. 89).

⁵ S. S a l a v i l l e, Épitaphe métrique de Constantin Mélès, archidiacre d'Arbanon, Échos d'Orient, τόμ. 27 (1928), σελ. 403 - 416.

⁶ Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὄρου τούτου βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 18, σελ. 48 [77].

⁷ Acta Albaniae, σελ. 15 (ἀρ. 58).

⁸ Αὐτόθι, σελ. 22 - 23 (ἀρ. 69 - 70).

⁹ Αὐτόθι, σελ. 149 - 151 (ἀρ. 500, 503 καὶ 505).

λέμων¹. Ὁ Δημήτριος ὁ Χωματιανὸς (1216 - 1234) ἐν τῷ ἑλληνικῷ βίβι τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος γράφει ὅτι παλαιότερον τὸ πόλισμα ἔκαλεϊτο Κεφαληνία καὶ ἀκολούθως μετωνομάσθη εἰς Γλαβινίτσαν «τῆ τῶν Βουλγάρων φωνῆ»², τοῦτο δὲ σημειοῦται καὶ ἐν παλαιῷ τακτικῷ : ὁ Κεφαληνίας ἦτοι Γλαβινίτσης³. Εἰς ἀμφοτέρως τὰς περιπτώσεις γίνεται ἀναφορὰ εἰς τὴν ἔτυμολογίαν τοῦ τοπωνυμίου ἐκ τῆς σλαβικῆς λέξεως *glava*, ἡ ὁποία σημαίνει κεφαλή⁴.

Δὲν εἶναι γνωστόν, ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο ἡ Γλαβινίτσα⁵. Ἄλλοι ἀναζητοῦν αὐτὴν παρὰ τὸν σημερινὸν ποταμὸν *Gjapica*, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν γνώμην τῶν, διασφᾶζει τὸ ὄνομα τοῦ μεσαιωνικοῦ πολίσματος· ἄλλοι παρὰ τὰ Ἄκροκεραύνια καὶ τὸν Αὐλῶνα. Τινὲς ταυτίζουσι τὴν Γλαβινίτσαν πρὸς τὴν *Gomepica*, τὴν σημερινὴν Ἡγουμενίτσαν τοῦ νομοῦ Θεσπρωτίας⁶. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν χωρίων τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς προκύπτει ὁπωσδήποτε ὅτι ἡ Γλαβινίτσα ἔκειτο παρὰ τὴν ἀκτὴν, νοτιῶς τοῦ Δυρραχίου καὶ πιθανῶς βορείως τοῦ Αὐλῶνος⁷. Πρέπει ἔξ ἄλλου νὰ σημειωθῆ ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1376 καὶ 1438 ἡ Γλαβινίτσα φέρεται ἐκκλησιαστικῶς ἠνωμένη μετὰ τῶν Βελαγράδων⁸. Τοῦτο ἐνισχύει προφανῶς τὴν γνώμην ὅτι τὸ μεσαιωνικὸν πόλισμα ἔκειτο βορείως τοῦ Αὐλῶνος ἐν τῇ εὐρείᾳ περιοχῇ τῇ κειμένη δυτικῶς τῶν Βελαγράδων, τοῦ σημερινοῦ Βερατίου, πρὸς τὴν θάλασσαν.

Ἡ Βαγενιτία ἔκειτο νοτιώτερον, περιλαμβάνουσα τὴν χώραν τὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Γλυκέος ποταμοῦ, πρὸς νότον, μέχρι τῆς Χιμάρας, πρὸς βορρᾶν. Πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ἔφθανε μέχρι τοῦ Δελβίνου⁹. Ἡ ἀρχαιότερα

¹ Ἄ ν ν α ἡ Κο μ ν η ν ή, Γ', 12 (τόμ. Α', σελ. 128), Ε', 1 (σελ. 154), ΙΓ', 5 (τόμ. Β', σελ. 190 - 191).

² Παρὰ Μ. Λ ά σ κ α ρ ι, ἐν A. Vaillant καὶ M. Lascaris, La date de la conversion des Bulgares, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Revue des études slaves, τόμ. 13 (1933), σελ. 12.

³ H. G e l z e r, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverszeichnisse der orientalischen Kirche, Byz. Zeitschrift, τόμ. 2 (1893), σελ. 49.

⁴ M. V a s m e r, Die Slaven in Griechenland, σελ. 78 - 79. Ὁ Vasmer συγχέει τὴν Κεφαληνίαν ταύτην μετὰ τῆς νήσου Κεφαλληνίας!

⁵ Πρὸβλ. Μ. Λ ά σ κ α ρ ι, Vagenitia, Revue historique du Sud-Est européen, τόμ. 19 (1942), σελ. 428, σημ. 4. Ἄλλη ὁμώνυμος τοποθεσία παρὰ τὸν Δούναβιν ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς (Σ', 4, τόμ. Α', σελ. 192) ὁμοῦ μετὰ τῆς Δρίστρας.

⁶ Πρὸβλ. Acta Albaniae, σελ. 15 (ἀρ. 58). Μ. Λ ά σ κ α ρ ι, La date de la conversion des Bulgares, σελ. 10. Πρὸβλ. καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ H. G e l z e r, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 49 - 50.

⁷ Ἄ ν ν α ἡ Κο μ ν η ν ή, Ε', 1 (τόμ. Α', σελ. 154), ΙΓ', 5 (τόμ. Β', σελ. 190 - 191).

⁸ Acta Albaniae, σελ. 80 (ἀρ. 181).

⁹ Μ. Λ ά σ κ α ρ ι, Vagenitia, σελ. 433.

χρονολογημένη μνεία τοῦ τοπωνυμίου εἶναι τοῦ ἔτους 879¹. Ἀναβάλλοντες τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς διοικητικῆς ταύτης περιφερείας μετὰ τὸ ἔτος 1204, θὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα δύο ἐξόχως σημαντικὰ μολυβδόβουλλα: τὸ πρῶτον, τοῦ Η' Ἰσως δὲ καὶ τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἀνήκεν εἰς τὸν βασιλικὸν σπαθᾶριον Θεόδωρον, ἄρχοντα Βαγενιτίας²: τὸ δεύτερον, τοῦ Θ'-Ι' αἰῶνος, ἀνήκεν εἰς τὸν ἄρχοντα Ἰλαρίωνα: [*Κύριε βοήθει τῷ σῶ δούλ[ω] Εἰλαρο(ίω) β(ασιλικῷ) α' σπαθαρο(ίω) κ(αὶ) ἄρχοντ(ι) τις Βα[γε]νιτία(ς)*]³. Εἰς ταῦτα θὰ ἠδύνατο Ἰσως νὰ προστεθῆ καὶ τρίτον. Τῷ 1928 ὁ πατὴρ V. Laurent συνεπλήρωσε μολυβδόβουλλον ἔχον οὕτω:

[Δέ?]ον
[τι] [β](ασιλικῷ) σπαθ(αρο)-
[κ]ανδιδ(άτω)
ἄρχοντ(ι) [Μα-
κε]δο[ν]ίας⁴.

Τὴν συμπλήρωσιν ταύτην αὐτὸς ὁ διακεκριμένος ἐρευνητὴς χαρακτηρίζει ὡς ὑποθετικὴν καὶ ἀμφίβολον⁵. Μήπως ἀντὶ τοῦ ὀνόματος Μακεδονία θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ ὄνομα Βαγενιτία; Παλαιογραφικῶς δὲν ὑπάρχουν σοβαραὶ ἀντιρρήσεις, ἀπὸ ἀπόψεως δὲ θεσμῶν ἢ προτεινομένη συμπλήρωσις θὰ ἦτο ἐπιτυχεστέρα, διότι ἄρχων τῆς Μακεδονίας δὲν εἶναι γνωστὸς ἐξ ἄλλων πηγῶν.

Ὅπωςδὴποτε τοῦτο εἶναι βέβαιον, ὅτι ἀπὸ τοῦ Η', Ἰσως δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἡ Βαγενιτία διωκεῖτο ὑπὸ αὐτοκρατορικῶν λειτουργῶν, τῶν ἄρχόντων. Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐν τῇ ἐπαρχιακῇ διοικήσει, ὡς καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν παρεμφερῶν θεσμῶν, διακρίνομεν περιόδους, κατὰ τὰς ὁποίας οὗτος μεταβάλλει περιεχόμενον. Περιπτώσεις τινὰς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω⁶: ἄλλας θὰ συναντήσωμεν κατὰ τὴν πρόοδον τῆς παρουσίας ἐρεύνης⁷. Θὰ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τινὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα, δυνάμενα

¹ Αὐτόθι, σελ. 427.

² Αὐτόθι, σελ. 427.

³ G. S c h l u m b e r g e r, Mélanges d'Archéologie byzantine, σελ. 226-227. Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντινὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 31 (ἀρ. 105). Μ. Λάσκαρι, Αὐτόθι, σελ. 427.

⁴ V. L a u r e n t, Sceaux byzantins, Échos d'Orient, τόμ. 27 (1928), σελ. 439.

⁵ Πρβλ. καὶ V. L a u r e n t, Bulletin de Sigillographie byzantine, Byzantion, τόμ. 5 (1929-1930), σελ. 595 καὶ 600.

⁶ Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 252 κέ. [45 κέ.], 260 [53], 263 [56], 271 κέ. [64 κέ.], τόμ. 18, σελ. 59 [88].

⁷ Παρατηρήσεις τινὰς περὶ τῶν διαφορῶν κατηγοριῶν ἄρχόντων βλ. παρὰ G. S c h l u m b e r g e r, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 442-443.

νά διαφωτίσουν τὸ διοικητικὸν καθεστῶς τῆς Βαγενιτίας. Γνωρίζομεν συγκεκριμένως ὅτι ἀκριτικαὶ τινες περιφέρειαι, χαλαρῶς συνδεδεμένα μετὰ τοῦ κέντρου καὶ ὑφιστάμεναι ἄλλαι μὲν τὰς ἐπιδράσεις τοπικῶν παραγόντων, ἄλλαι δὲ τὴν πίεσιν ἐχθρικῶν ἐπικρατειῶν, εἶχον παλαιότερον ὑπαχθῆ ὑπὸ ἄρχοντας. Πρὶν ἢ ἀναδειχθῶν εἰς θέματα, τὸ Δυρράχιον μετὰ τῆς Ἰλλυρίας, ἡ Δαλματία, ἡ Κολώνεια, ἡ Χαλδία, ἡ Χερσῶν, διωκῆθησαν δι' ἄρχόντων¹. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ καθεστῶς ἐτάχθησαν ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος καὶ ἄλλαι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους² καθὼς καὶ ἡ πόλις τῆς Δεβελτοῦ ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου³. Διὰ τινος τῶν ἀκραίων τούτων ἐπαρχιῶν, διὰ τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Δαλματίαν εἰδικώτερον, ὁ θεσμὸς τῶν ἄρχόντων δύναται εὐλόγως νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐνδιάμεσος σταθμὸς μεταξὺ τῆς πρωίμου βυζαντινῆς καὶ τῆς θεματικῆς διοικήσεως⁴.

Τοὺς ἄρχοντας εὐρίσκομεν καὶ εἰς ἄλλας εἰδικωτέρας περιπτώσεις, εἰς περιφέρειας, ὅπου εἶχεν ἤδη ἐπικρατήσει ὁ θεσμὸς τῶν θεμάτων. Ἐξ ὧν τῶν σχετικῶν μνημείων ἰδιαιτάτα ἀπησχόλησεν ἡμᾶς μολυβδόβουλλον ἀρίστης διατηρήσεως τοῦ Η' ἢ Θ' αἰῶνος. Τὸ σταυροειδὲς μονογράφημα ἀναλύεται, ὡς συνήθως, εἰς *Θεοτόκε βοήθει μετὰ τῶν λέξεων* *πέριξ τῶ σῶ δούλω*, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς ἡ ἐπιγραφή *Δαργασκάβου ἄρχωντ(ος) Ἑλλάδ(ος)*⁵. Ὁ αὐτοκρατορικὸς οὗτος λειτουργὸς μὲ τὸ χαρακτηριστικῶς σλαβικὸν ὄνομα ὑπῆρξεν ἄρα γε διοικητῆς τοῦ θέματος Ἑλλάδος, τὸ ὅποιον μαρτυρεῖται ἤδη τῷ 695 ; Τοιαύτη ὑπόθεσις πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀποκλεισθῆ. Ἐπὶ κεφαλῆς θέματος Ἑλλάδος κατὰ τοὺς πρωίμους τούτους χρόνους εὐρίσκομεν πάντοτε στρατηγόν, ἀπαξ δὲ ἐπὶ μολυβδοβούλλου τοῦ Ζ' ἢ Η' αἰῶνος δοῦκα⁶. Ὁ Σλάβος ἄρχων ἦτο προφανῶς ὑφιστάμενος τοῦ στρατηγοῦ, ἀσκῶν περιωρισμένην διοικητικῶς καὶ γεωγραφικῶς ἐντολήν⁷. Μετὰ μεγίστης πιθανότητος

¹ V. B é n e s c h e v i ć, Die byzantinischen Ranglisten, Byz.-Neugriechische Jahrbücher, τόμ. 5 (1927), σελ. 140. Εἰδικῶς περὶ Κολωνείας πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι διεσώθη μολυβδόβουλλον τοῦ Θ' - Ι' αἰῶνος μὲ τὴν ἐπιγραφήν *Γρη[γ]ορίω ἄρχο[ντι] Κ[ο]λ(ω)ν[εί]ας* : B. P a n t c h e n k o, ἐν Izvestija τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. 9 (1904), σελ. 367.

² V. B é n e s c h e v i ć, Αὐτόθι. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 260 [53], 263 κέ. [56 κέ.].

³ Διεσώθη μολυβδόβουλλον τοῦ Η' - Θ' αἰῶνος ἀνήκον εἰς ἀδηλον βασιλικὸν σπαθάριον καὶ ἄρχοντα Δεβελτοῦ : B. P a n t c h e n k o, Ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. 13 (1908), σελ. 111. Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 18, σελ. 59 [88].

⁴ Πρβλ. P. L e m e r l e, Philippes et la Macédoine orientale, σελ. 120, σμ. 1.

⁵ G. S c h l u m b e r g e r, Mélanges d'Archéologie byzantine, σελ. 201. Κ. Κ ω ν σ τ α ν τ ο π ο ὕ λ ο υ, Βυζαντιακὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 16 (ἀρ. 49).

⁶ Κ. Κ ω ν σ τ α ν τ ο π ο ὕ λ ο υ, Αὐτόθι, σελ. 14 (ἀρ. 39).

⁷ Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ ὄρος Ἑλλάς δηλοῖ ἐνταῦθα τὸν ποταμὸν

δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ἐντολὴ αὕτη ἦτο συναφῆς πρὸς τὴν διοικητικὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Αὐτοκρατορίας διαβιούντων σλαβικῶν πληθυσμῶν, ὁμοφύλων τοῦ Δαργασκάβου. Πράγματι ἐξ ἄλλων πηγῶν γνωρίζομεν ὅτι σλαβικὰ φύλα, ἐνταχθέντα εἰς τὴν βυζαντινὴν κοινότητα, ἀπήρτισαν ἰδίας διοικητικὰς μονάδας, τὰς *Σκλαβηρίας*¹ καὶ τὰς *ἄρχοντίας*². Τινὲς τούτων ἐτάσσοντο ὑπὸ ὁμοφύλους ἄρχοντας, ἀπολαύοντας τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως, ὡς συνέβη καὶ εἰς μεγαλυτέρας ἐπαρχίας, εἰς τὴν Δαλματίαν συγκεκριμένως³. Διοικητὰς τοιούτους μνημονεύουν αἱ πηγαί :

Σπερχειόν, γνωστὸν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο, πιθανώτερον ὅμως φαίνεται ὅτι τὸ μολυβδόβουλλον ἀναφέρεται εἰς τὸ θέμα Ἑλλάδος. Περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ὀνόματος τοῦ Σπερχειοῦ βλ. Ἀ. Χατζῆ, Ἑλλη-Ἑλλάς-Ἑλλην, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1935-1936, σελ. 142 κέ. Εἰς τὰς αὐτόθι μνημονευομένας πηγὰς πρέπει νὰ σημειωθοῦν καὶ αἱ καταλανικαί : A. R u b i ó i L l u c h, La població de la Grècia Catalana en el XIV segle (Βαρκελώνη 1933), σελ. 22. Ὁ Ἐπστάθιος ἀποκαλεῖ τὸν Σπερχειὸν ποταμὸν Ἑλλαδικόν : Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Θεσσαλονίκης Ἐπσταθίου τὰ Λαογραφικά, τόμ. Β' (Ἀθήναι 1950), σελ. 311 καὶ 323.

¹ Πλὴν τῶν χωρίων τοῦ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου (Η', 5, 10 ἔκδ. De Boor, σελ. 293) καὶ τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Κυρίλλου (πρβλ. Κ. Ἀ μ ά ν τ ο υ, Μακεδονικά, σελ. 17 καὶ Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τόμ. Α', σελ. 471), ὅπου τὸ ὄνομα δηλοῖ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει τὴν ἐκείθεν τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Δουνάβεως χώραν, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὴν Βουλγαρίαν, ὁ ὄρος *Σκλαβηρία* δὲν εἶχεν ἀρχικῶς γεωγραφικὴν σημασίαν, ἀλλὰ διοικητικὴν ἦσαν δηλαδὴ αἱ Σκλαβηνίαι διοικητικαὶ περιφέρειαι, *ἄρχοντια*, τεταγμένα ὑπὸ Βυζαντινοῦς ἢ καὶ Σλάβους ἄρχοντας καὶ ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ἄλλοεθνῶν τούτων φύλων καὶ εἰς τὴν ὀριστικὴν ὑποταγὴν των. Ἡ γνώμη ὅτι αἱ περιφέρειαι αὗται ἦσαν ἀποκλειστικῶς ἐντοπισμένα εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Ροδόπης καὶ τοῦ ἄνω ροῦ τοῦ Στυμόνος ἀντίκειται πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν πηγῶν. Ὡς χαρακτηριστικῶς λέγεται ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν πάπαν, τοῦ ἔτους 824, αὗται ἦσαν *circumjacentes* πρὸς τὰς *partes Thraciae, Macedoniae, Thessaloniae* (sic) (παρὰ Κ. Ἀ μ ά ν τ ο υ, Ἱστορία, σελ. 471). Πρβλ. καὶ Ρ. L e m e r l e, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 115 καὶ 132. Περὶ τῶν Σκλαβηνίων γενικώτερον βλ. καὶ Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, Τὰ βόρεια ἔθνολογικά ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Θεσσαλονίκη 1946), σελ. 19 κέ. Δὲν δεχόμεθα πάντως τὰς ἀπόψεις τοῦ Ρ. C h a r a n i s, καθ' ὃν τὸ ὄνομα ἐχρησιμοποιήθη πρὸς δήλωσιν τῶν σλαβικῶν πληθυσμῶν τῆς Πελοποννήσου : Nicherphorus I, the savior of Greece from the Slavs (810 A.D.), Βυζαντινὰ Μεταβυζαντινὰ, τόμ. 1, 1 (1946), σελ. 78 κέ. καὶ ἐν νεωτέρᾳ μελέτῃ *The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic settlements in Greece, Dumbarton Oaks Papers*, τόμ. 5 (1950), σελ. 155 κέ. Πρβλ. Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, Βυζαντιναὶ Μελέται VI Οἱ Σλάβοι ἐν Πελοποννήσῳ (Θεσσαλονίκη 1947), σελ. 11 κέ.

² Π ο ρ φ υ ρ ο γ έ ν ν η τ ο ς, τόμ. Α', σελ. 635 (Bonn). Πρβλ. F. D v o r n i k, Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, σελ. 15 κέ.

³ Τὰ μετὰ τὸν Θεοφάνη, σελ. 292 (Bonn).

τὸν Ἀκάμηρον, ἄρχοντα τῶν Σκλαβηνῶν τῆς Βελζητίας¹, ὁ ὁποῖος ἀνεμείχθη εἰς τὰ δυναστικά πράγματα τοῦ Βυζαντίου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Εἰρήνης², καὶ τὸν «ἐξάρχοντα» τῆς Σκλαβηνίας, περὶ τοῦ ὁποῖου ὁμιλεῖ ὁ Βίος τοῦ Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου³, τὸν πατέρα τῶν ἀποστόλων Κωνσταντίνου - Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου⁴, κ. ἄ.

Εἰς τίνα τῶν κατηγοριῶν τούτων ἀνήκεν ὁ ἄρχων τῆς Βαγεντίας; Εἶναι προφανές ὅτι σοβαροὶ πολιτικοὶ ἢ στρατιωτικοὶ λόγοι ἐπέβαλον τὴν θοράκην τῆς ἀσήμευ τούτης ἐσχρατίας πρὶν ἢ ἰδρυθῶν ἀκόμη τὰ μεγάλα θέματα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τὰ θέματα Νικοπόλεως, Δυρραχίου καὶ Δαλματίας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς πρώτους τούτους χρόνους τοῦ Η', ἴσως δὲ καὶ τοῦ Ζ' αἰῶνος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀράβων, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ μικρὰ διοικητικὴ περιφέρεια ἰδρῦθη ἢ διὰ νὰ θρασυθῆ ἢ πίσεις ἐχθρικῶν τινῶν ὁμάδων, κατευθυνομένων πρὸς νότον, ἢ διὰ νὰ παταχθῆ ἢ ἀντίστασις ὁμάδων ἐγκατεστημένων ἤδη ἐν τῇ χώρᾳ καὶ νὰ ὑπαχθῶν αὐταὶ ὀριστικῶς ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Κράτους. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐκδοχὴ ἀποβαίνει πιθανωτέρα, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Βαγεντίας ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ὄνομα τῆς σλαβικῆς φυλῆς τῶν *Baïounitōn*, τὴν ὁποίαν μνημονεύουν τὰ Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου⁵. Ἄλλ' ἡ ἐτυμολογία αὕτη ἀμφισβητεῖται⁶. Ὁπωσδήποτε ἡ δημιουργία διοικητικῆς περιφερείας ἐν Βορείῳ Ἠπειρῷ ὑπὸ ἄρχοντα πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐν τῶν μέτρων ἀνασυγκροτήσεως καὶ ὡς ἐν τῶν συμπτωμάτων ἀναρρώσεως, ἢ ὁποία παρατηρεῖται μετὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῶν ἐθνολογικῶν ἀνατροπῶν.

5. Δυτικὴ καὶ βορειοδυτικὴ Μακεδονία. Κατὰ τὸ χρυσόβουλλον τοῦ 1198, αἱ διοικητικαὶ περιφέρειαι τῆς δυτικῆς καὶ βορειοδυτικῆς Μακεδονίας ἦσαν τὸ θέμα Σερβίων, τὸ θέμα Βερροίας μετὰ τοῦ κατεπανικίου Κίτρου, τὰ θέματα Καστορίας, Πρέσπας, Δεαβόλεως, καὶ Ἀρχίδος, τὸ θέμα Πριλάπου, Πελαγονίας, Μολυσκοῦ καὶ Μογλαίνων καὶ τὸ θέμα Σκοπίων μετὰ τῆς ἐπισκέψεως Κορίτων⁷. Ἀντιστοίχως ἡ *Partitio Romaniae* μνημονεύει τὰ

¹ Περὶ τῆς Βελζητίας, ἢ ὁποία φαίνεται ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὴν Θεσσαλίαν, βλ. Δ. Ἀ. Ζακυθηνόυ, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, σελ. 32 - 33.

² Θεοφάνης, τόμ. Α', σελ. 473 - 474, ἐκδ. De Boor.

³ F. Dvornik, *La Vie de Saint Grégoire le Décapolite et les Slaves macédoniens au IXe siècle* (Παρίσιος 1926), σελ. 61. Πρβλ. P. Lemerle, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 132.

⁴ F. Dvornik, *Les légendes de Constantin et de Méthode*, σελ. 384.

⁵ Πρβλ. Δ. Ἀ. Ζακυθηνόυ, Αὐτόθι, σελ. 32.

⁶ Μ. Λάσκαρι, *Vagenitia*, σελ. 436 - 437.

⁷ Πρβλ. Tafel καὶ Thomas, *Urkunden*, τόμ. Α', σελ. 259 κ.

θέματα Σερβίων και Βερροίας μετὰ τῶν χαρτουλαράτων Δοβροχουβίστης και Σθλανίτσης, τὴν ἐπίσκεψιν Γηροκομείου, τὸ θέμα Βαρδαρίου, τὴν πόλιν ᾿Οστροβον, τὰ θέματα Μολυσκοῦ και Μογλαίων, Καστορίας, Πρέσπας, ᾿Αχιρίδος και Δεαβόλεως και τέλος τὸ θέμα Πριλάπου και Πελαγονίας μετὰ τοῦ Στανοῦ : *Provincia Vardarii, provincia Veye cum cartularatis tam Dobrochubisti quam et Sthlaniza, pertinentia Girocomion, Ostrovos, provincia Moliscu et Moglenon, provincia Prilapi et Pelagonie cum Stano, provincia Presepe, provincia Servion, provincia Castorie et provincia Deavoleos.*

Παραβαλλομένη πρὸς τὸ ὑπὲρ τῶν Βενετῶν χρυσοβούλλον, ἡ *Partitio Romaniae* παρουσιάζει και ἐν τῇ εὐρείᾳ ταύτῃ περιοχῇ τῆς δυτικῆς και βορειοδυτικῆς Μακεδονίας παραλλαγὰς και προσθήκας. Προστίθενται ἐν πρώτοις τὸ θέμα Βαρδαρίου και ἡ ἐπίσκεψις Γηροκομείου, μνημονεύεται δὲ ὀνομαστικῶς ἡ πόλις τοῦ ᾿Οστροβου¹. Τοῦναντίον ἐν τῇ *Partitio Romaniae* δὲν ἀναφέρεται τὸ θέμα Σκοπιῶν μετὰ τῆς ἐπισκέψεως Κορίτων. Ἐξ ἄλλου τὸ θέμα Βερροίας, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ φέρεται ὁμοῦ μετὰ τοῦ κατεπανικίου Κίτρου, ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔγγράφῳ συνάπτεται πρὸς τὰ χαρτουλαράτα Δοβροχουβίστης και Σθλανίτσης. Ὡσαύτως τὸ ἠνωμένον θέμα Πριλάπου, Πελαγονίας, Μολυσκοῦ και Μογλαίων ἐμφανίζεται ἐνταῦθα διηρημένον εἰς δύο περιφερείας, τὸ θέμα Μολυσκοῦ και Μογλαίων και τὸ θέμα Πριλάπου και Πελαγονίας μετὰ τοῦ Στανοῦ. Παραπέμποντες εἰς ὅσα ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν περὶ μιᾶς ἐκάστης τῶν περιφερειῶν τούτων², θὰ περιορίσωμεν τὴν ἔρευναν ἡμῶν εἰς τὰς παραλλαγὰς και τὰς προσθήκας τῆς *Partitio Romaniae*.

᾿Ο Βαρδάριος, ὡς φέρεται πολλάκις κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ὁ ᾿Αξιός³, δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸς ὡς διοικητικὴ περιφέρεια. ᾿Ο ροῦς τοῦ ποταμοῦ

¹ ᾿Ως ἐσημειώθη και ἀνωτέρω, ὁ ᾿Οστροβος περιελήφθη ὑπὸ τοῦ γραφέως μετὰ τῶν Καλαβρυτῶν και ᾿Ωρεοῦ. «In Peloponneso medii aevi, γράφει εὐλόγως ὁ Tafel (Ἀπόθι, σελ. 468 - 469, σημ. 10), *non dum extra nostrum diploma hunc locumprehendimus*». Ἀναζητοῦντες ἐπιμόνως τὸ τοπωνύμιον τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ, εἶχομεν ἀλλαχοῦ (L'Hellénisme Contemporain 1950, σελ. 292, σημ. 5) ἐκφράσει τὴν ὑπόνοιαν μήπως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ᾿Οστροβου λανθάνει τὸ Στροβίτσι τῆς Φιγαλίας, τὸ ὁποῖον ἐτυμολογικῶς εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ πρῶτον και τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἤδη τῷ 1462. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀναγραφή τοῦ ᾿Οστροβου μετὰ τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου πρέπει μάλλον νὰ ἀποδοθῇ εἰς μεταβολὴν ἐπενεχθεῖσαν εἰς τὸ κείμενον. Περὶ τοῦ ᾿Οστροβου και τῶν ὁμωνύμων πολισιμάτων τῆς Μακεδονίας βλ. Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ ο υ, Βυζαντιναὶ Μελέται, σελ. 520 κέ.

² Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 222 κέ. [15 κέ.].

³ Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος βλ. Κ. ᾿Α μ ἄ ν τ ο υ, Βαρδάρις, Ἑλληνικά, τόμ. 6 (1933), σελ. 326 - 328. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ ἔ, Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης τὰ Λαογραφικά, τόμ. Β', σελ. 330 και σημ. 7.

εἶχε μεγάλην στρατηγικὴν καὶ οἰκονομικὴν συμασίαν, διότι ἤλεγχε τὰς διαβάσεις καὶ τὰς ὁδοὺς τὰς ἀγούσας ἐκ τῆς βορείας καὶ βορειοδυτικῆς Μακεδονίας πρὸς τὴν Θεσσαλονικὴν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Θεοφύλακτος ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν λατρὸν τοῦ βασιλέως Νικήταν γράφει περὶ αὐτοῦ : «οὗτος γὰρ διὰ πολλῶν μὲν ἡέων τῶν ὄρων, τῇ δ' ἐν τούτοις χιόνι τακείῃ νῦν ὄγκωθεις, καὶ μήτε πεζοῖς μήτ' ἐφίπποις διαβαίνειν διδούς, μήτε γέφυραν ἔχων διὰ τὰ κακῶς ἀπολούμενα ποταμῶν τελώνια σκαφιδίῳ πῆχει πορεύσιμος γίνεται»¹. Ἡ ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα περὶ τῶν *τελωνίων* τῶν ἐγκατεστημένων ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ. Τοιοῦτους τελωνειακοὺς σταθμοὺς, *τελώνια* ἢ *πόρους*, ἔχομεν καὶ εἰς τὰς διαβάσεις ἄλλων ποταμῶν, συγκεκριμένως τοῦ Στρουμόνος².

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Α', ὁ κάτω ροῦς τοῦ Ἀξιοῦ ἀπετέλει τὸ ὄριον τῶν θεμάτων Θεσσαλονίκης καὶ Βερροίας³. Βορειότερον ὁ ποταμὸς περιεβάλλετο ὑπὸ ἄλλων διοικητικῶν περιφερειῶν, αἵτινες παρίσταντο οἰονεὶ ἀμφιέπουσαι αὐτὸν : πρὸς δυσμὰς τὰ θέματα Μογλαίνων καὶ Πελαγονίας καὶ πρὸς ἀνατολὰς τὸ θέμα Στρουμμίτζης. Τὸ θέμα Βαρδαρίου, τὸ ὁποῖον μνημονεύει ἡ *Partitio Romaniae*, φαίνεται ὅτι ἔχει σχέσιν πρὸς τοὺς Βαρδαριώτας Τούρκους⁴.

Οἱ Βαρδαριῶται Τούρκοι, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζαντινοὶ ἐχρησιμοποίησαν διὰ τὴν ἀμυναν τῆς περιοχῆς καὶ διὰ τὴν φρουρὰν τῶν ἀνακτόρων, ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Οὐγγροὶ πρόσφυγες καὶ αἰχμάλωτοι. Τούτους οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, ἀπὸ τῶν πρώτων εἰσβολῶν των εἰς τὴν Μακεδονίαν (934 κ.έ.), ἐγκατέστησαν εἰς νευραλγικὰ σημεῖα, ὡς παλαιότερον εἶχον ἐγκαταστήσει τοὺς Σλάβους⁵. Ὁ ἐποικισμὸς τῶν πληθυσμῶν τούτων, ἰδίως κατὰ τὸν μέσον ροῦν τοῦ Ἀξιοῦ, εἶχε συντελεσθῆ πρὸ τῶν ἐτῶν 976 - 980, ὅτε οὗτοι τὸ πρῶτον μνημονεύονται⁶. Ἀκολούθως ἐγένοντο καὶ νέοι ἐποικισμοὶ ἄλλων τουρκικῶν φυλῶν, τῶν Κομάνων καὶ τῶν Πετσενεγγων, καὶ οὕτω κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀπὸ τῶν Μογλένων μέχρι τῆς Ἀχριδῶς ἔχομεν ἄλλοις ἐγκαταστάσεων λαῶν τουρκικῶν⁷. Ὁ πατὴρ V. Laurent, στηριζόμενος εἰς χωρίον τοῦ Ψευδο-Κωδικοῦ, γράφει ὅτι ἡ πρώτη ἀσιατικὴ

¹ Θεοφύλακτου, Ἐπιστολαί : *Migne, Patr. Græca*, τόμ. 126, στ. 472. Πρὸβλ. *Tafel, De Thessalonica eiusque agro* (Βερολίνον 1839), σελ. 305.

² *P. Lemerle, Philippes et la Macédoine orientale*, σελ. 172 κ.έ., σημείωσις.

³ Βλ. ἀνωτέρω ΕΕΒΣ, τόμ. 17, σελ. 238 [31].

⁴ Στ. Κυριακίδου, *Βυζαντιναὶ Μελέται*, σελ. 422 - 423.

⁵ Αὐτόθι, σελ. 514 κ.έ. Βιβλιογραφικαὶ ὑποδείξεις περὶ Βαρδαριωτῶν Τούρκων : *Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica*, τόμ. Α', σελ. 43 - 44.

⁶ Βλ. κατωτέρω, σελ. 208 καὶ σημ. 4.

⁷ Στ. Κυριακίδου, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 519.

παροιμία τῆς Μακεδονίας ἀπηρτίσθη ἐκ Περσῶν αἰχμαλώτων, τοὺς ὁποίους ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος (829 - 842) ἐγκατέστησε παρὰ τὸν Ἀξιὸν καὶ εἰς ἄλλας περιφερείας, καὶ ὅτι μεταγενεστέρως ἡ παροιμία αὕτη ἀνεκαινίσθη διὰ νέων ἐγκαταστάσεων αἰχμαλώτων, Οὐγγρων καὶ ἀσιατῶν Τούρκων ¹. Οἱ ἐπιλυδες ἐτάσσοντο ὑπὸ ἰδίους ἀρχηγούς, ὡς ὁ μέγας πριμικήριος Τατίκιος, ὅστις, κατὰ τὴν Ἄνναν τὴν Κομνηνὴν, «τῶν περὶ τὴν Ἀχρὶδῶ οἰκούντων Τούρκων ἡγεμόνευε» ². Ἀκολούθως ἐκ τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος (οἱ παλαιότερον ἐποικισθέντες Πέρσαι ἦσαν ὀργανωμένοι κατὰ τούρμας) ³ ὠνομάθη καὶ ἡ περιοχή.

Ἐνωρὶς οἱ Τοῦρκοι τῆς Μακεδονίας προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἐπισκοπὴ Βαρδαριωτῶν, ἥτοι Τούρκων μνημονεύεται τὸ πρῶτον ἐν Τακτικῷ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' συνταχθέντι πρὸ τοῦ 980 ⁴. Σφραγιστικά μνημεῖα ἀναφέρονται εἰς ἐκπροσώπους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύτης περιφερείας. Ἐπ' ἐσχάτων ὁ πατήρ V. Laurent ἐδημοσίευσε μολυβδόβουλλον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς ἀπέδωκεν εἰς Ἑλληνα ἐπίσκοπον τῆς Οὐγγαρίας, ἀκολούθως δὲ μετὰ μεγαλυτέρας πιθανότητος εἰς ἐπίσκοπον τῶν Βαρδαριωτῶν. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τοῦ μνημείου εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Δημήτριος, προστάτης τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατ' ἐπέκτασιν τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας φέρεται ἡ ἐπιγραφή

† Σφραγὶς Ἀντωνίου μον(αχ)οῦ συγκ(έλ)λου καὶ προέδρου Τουρκίας ⁵.

Ἡ περιοχή τῆς Βερροίας, ἀναδειχθεῖσα εἰς ἰδίαν διοικητικὴν περιφέρειαν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, πιθανῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρὸς Βουλγάρους πολέμων τοῦ Βασιλείου τοῦ Β', περιλαμβάνει ἐνταῦθα τὰ *χαρτουλαράτα* Δοβροχουβίστης καὶ Σθλανίτσης. Ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1198 εὔρομεν τὸ πρῶτον μετὰ τοῦ χαρτουλαράτου τοῦ Ἐξερῶ μετὰ τῶν θεσσαλικῶν κτήσεων. Ὁ Tafel ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι ἀντὶ τοῦ ὀνόματος *Δοβροχουβίστα* πρέπει νὰ γραφῇ *Δρογουβιτία*, τῆς ὁποίας ἐπίσκοπος παρέστη, ὡς γνωστόν,

¹ V. L a u r e n t, Ὁ Βαρδαριωτῶν ἥτοι Τούρκων, Perses, Turcs asiatiques ou Turcs hongrois, Bulletin de la Société historique Bulgare, τόμ. 17-18 (Σόφια 1939), σελ. 275 - 288. Τὴν μελέτην ταύτην γνωρίζομεν μόνον ἐξ ἄλλου δημοσιεύματος τοῦ πατρὸς V. L a u r e n t, L'énéque des Turcs et le proèdre de Turquie, Académie Roumaine, Bulletin de la section historique, τόμ. 23, 2 (1943), σελ. 147 - 158.

² Ἄ ν ν α ἡ Κομνηνὴ, Δ', 4 (τόμ. Α', σελ. 138).

³ Τὰ μετὰ τὸν Θεοφάνη, σελ. 125 (Bonn).

⁴ Κατὰ τὰ πορίσματα τοῦ συναδέλφου κ. Γ. Κ ο ν ι δ ᾶ ρ η, ἐκτιθέμενα ἐν διατριβῇ, δημοσιευθησομένη ἐν τῷ προσεχεῖ τόμῳ τῆς «Θεολογίας» ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἡ πρώτη μνεῖα τῆς ἐπισκοπῆς Βαρδαριωτῶν Τούρκων καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ τοῦ Θεσσαλονίκης.

⁵ V. L a u r e n t, L'énéque des Turcs et le proèdre de Turquie, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 153 κέ.

εἰς τὴν σύνοδον τοῦ 879 ¹, τὴν δὲ γνώμην ταύτην ἐδέχθησαν καὶ ἄλλοι ἐρευνηταί ². Ἄλλ' ὡς ἐσημείωσαμεν καὶ ἄνωτέρω ³, οὐδεμία ὑπάρχει ἀνάγκη διορθώσεως, διότι ἡ Δοβροχουβίστα, χωρίον τοῦ θέματος Βερροίας, ἀπέχον τῆς μὲν Θεσσαλονίκης «ἑπτακτὰ δρόμου ἡμερήσια δύο», τοῦ δὲ κάστρου Βερροίας «σταδία ὡσεὶ μυλίων δύο», εἶναι γνωστὴ ἐξ ἀγιολογικοῦ κειμένου τοῦ ἔτους 1149. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ κειμένου, διέτριψεν ἐκεῖ ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατὰ τῶν Νορμανδῶν ἐκστρατείας (Μάρτιος 1149) ⁴. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς μνημονεύει τὸν δούκα Θεσσαλονίκης καὶ χαρτουλάριον Βασιλείου ⁵.

Ἡ Σθλάνιτσα, διάφορος τῆς Σλανίτσης τῶν Σερρῶν ⁶, μνημονεύεται ὑπὸ δύο συγγραφέων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς : ὑπὸ τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς (IΒ', 3, τόμ. Β', σελ. 149) καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀρχίδος Θεοφυλάκτου. Οὗτος χρησιμοποιεῖ τὸ ἐπίρρημα *Σθλανιτζόθεν* : «ἤδη δέ με καὶ ὑπερορία βάλλουσι κἂν τῇ Ἀρχίδι καθήμενος, ἀπὸ Γλαβινίτζης τοξεύομαι καὶ Βοδηνόθεν καὶ Σθλανιτζόθεν» ⁷. Εἰς ταύτην τὴν Σθλάνιτζαν ἀναφέρεται ἐγγραφον τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ⁸.

Ἐκ τῶν ἄλλων τοπωνυμίων σημειοῦμεν τὸν Στανόν, τὸν ὁποῖον οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ἐπανειλημένως μνημονεύουν ὁμοῦ μετ' ἄλλων μακεδονικῶν πόλεων : τῆς Πελαγονίας, τοῦ Πριλάπου, τοῦ Σωσκοῦ καὶ Μολυσκοῦ ⁹.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

¹ Tafel, *Symbolae Criticae*, Β', σελ. 71, σημ. 148 καὶ *Urkunden*, τόμ. Α', σελ. 485-486, σημ. 5.

² Στ. Κυριακίδου, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 334.

³ Ἐνθ' ἄνωτ. ΕΕΒΣ, τόμ. 18, σελ. 49 [78].

⁴ Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. Δ' (Πετροῦπολις 1897), σελ. 240-241.

⁵ Αὐτόθι, σελ. 241. Πρβλ. Fr. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1375. Στ. Κυριακίδου, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 485, σημ. 1 καὶ 490.

⁶ Χρυστ. Κτενᾶ, Χρυσόβουλλοι Λόγοι, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 4 (1927), σελ. 290.

⁷ *Acta Albanicae*, τόμ. Α', σελ. 22 (ἀρ. 69).

⁸ Χρυστ. Κτενᾶ, Αὐτόθι, σελ. 310-311.

⁹ Νικήτας Χωνιάτης, σελ. 709 (Bonn). Γεώργιος Ἀκροπολίτης, σελ. 169 (Heisenberg). Ἐφραίμ, στ. 9395 (Bonn). Πρβλ. Tafel, *Symbolae Criticae*, Β', σελ. 125-127.